

ORTOPÉD BALANSZ BESZÉLGETÉS PEROVICS ZOLTÁNNAL

Amikor 1990-ben megalakult a Metanoia, akkor volt-e saját teretek, hol próbáltatok?

A JATE Öntevékeny Csoportjaként JATE Stúdió Színház néven, az Auditorium Maximumban kezdtük a próbákat. Olyan teret kerestünk, ahol egy bizonyos rendszerességgel találkozhattunk. A Bálint Sándor Művelődési Ház fogadott bennünket, ott 1996-ig négy bemutatót tarthattunk:

1991. *Eszme-idő*
1992. *Balgák kertje*
1994. *Átkozott történet*
1996. *Öregek otthona*

A díszletet is ott tárolták?

Igen, volt ott egy kis kalyiba, hátul az udvaron.

Egyik jellemzőtök közé tartozik az is, hogy a közsínházi rendezőkhöz képest nem megrendelésre készítettél el a díszletet, hanem a csoport többi tagjával együtt vesztek részt ezekben a fizikai munkákban is. Hol dolgoztatok, volt-e saját műhelyetek, szerszámotok?

Soha nem volt saját műhelyünk. Mindig máshol készítettük azt, amire éppen szükségünk volt. Az *Eszme-idő* c. előadásunkhoz mindent magunk szedtünk össze, ill. készítettünk el ott, ahol éppen lehetett: néhány tárgyat még az Aud. Max.-ban, néhány tárgyat az albérletekben, a többit meg a Műv. Házban, vagy annak udvarán. Guberáltunk. Amit az ember talál, vagy készít, abból nincs több, ráadásul megismételhetetlen, ahogy ő maga. Lényegtelen, hogy az szép, vagy sem, hiszen nem ezzel foglalkozik, lehet, hogy a végére különlegessé válik összetettsége által. Valahogy úgy alakultak azok a tárgyak, ahogy a gyermekrajzok, amikor még nem befolyásolják a ceruza mozgását külső minták. A *Balgák kertje* eszközei hasonló módon, hasonló körülmények között készültek.

Az *Átkozott történet* díszletét Dönci András faragó mester asztalosműhelyében, ill. a műhely előtt az udvaron raktuk össze. Bandi bácsi rengeteg tanácsot, ötletet adott. Sokat tanultam tőle. Nagy hálával gondolok rá. Egy fillért sem fogadott el, pedig januártól júliusig szinte mindennap, reggeltől estig használtuk a szerszámait és gépeit. Télen sokat égettük az udvari villanyt, hiszen korán sötétedett. Nem-hogy nem fogadott el pénzt, de ő főzött nekünk teát. Gyakran invitált ebédre a család asztalához, mert észrevette, hogy nem mentem át a boltba ennivalóért.

A *Védett állatok* (extázis objektum) konstrukciói – jelképes rezsiköltség fejében – Budai úr műhelyében készültek. Egy türelmetlen pillanatomban – már nagyon sokadik határidővel csúsztunk – kikapltam Budai úr kezéből a forrasztópákát, és sikerült megforrasztanom valamit, mire ő azt mondta: „Holnap vegyél egy pákát, te tudsz forrasztani.” Másnap megvettem a pákát. Eleinte a kelletnél jóval több cin fogott, mégis

jobban haladtunk. A csoport több tagjával együtt megtanultuk tőle a bádogos munkával kapcsolatos fogásokat. A bemutató előtti utolsó hónapban már mindent magunk csináltunk, ha időnként mégis ellenőrzött valamit, csak rikkantott egyet: „Kiss fiaaam meeeeg eez!”

Amikor a *Védett állatok* meghívták Szentpétervárra, Balogh János, aki rendszeres látogatója volt előadásainknak, nagyvonalúan felajánlotta, hogy anyagköltségen – Haász András tervei alapján – legyártatja a fekete doboz kubaturáját, vázszerkezetét, ami az előadás új befogadó tere lett. Az egyik kollégája, Teo mutatta meg, hogyan kell hegeszteni, elmagyarázta a varratokkal kapcsolatos tudnivalókat. Csináltam próbahegesztést. Azt mondta, közepes, első próbálkozásra elég jó. Vásárolhattam pajzsot is, trafót is. Azóta is mindig magunk csináljuk a konstrukciókat, objektumokat, ahol éppen megadatik.

Sajnos, nem láttam az első két előadásotokat, az Eszme-időt és a Balgák kertjét, a harmadikat viszont, az Átkozott történetet igen. Ez az előadás radikálisan viszonyult a színházi térhez, azonnal, a belépéstől kezdve bevont, részesévé tett az egész „utazásnak”, megszüntette azt a mesterként különválást, szereposztást, hogy itt ül a néző, ott meg a szereplő. Ehhez képest az első előadásotoknál, az Eszme-időnél miként képzelted el, fogtad fel a teret?

Nem képzeltem el valahogy a teret, hanem azután, hogy a Bálint Sándor Művelődési Házban elkezdhattunk próbálni, adott volt egy tér, és amit az a tér felkínált, annak lehetőségeivel próbáltunk élni.

Az Eszme-időben hányan vettek részt?

Nem tudom megmondani, tizenvalahányan? Jenei János, Szabó Kata, Kovács Anikó, Lévai Gizi, Demcsák Kata, Iván Tünde, Jovanovics József, Csonka Zoltán, Kancsó János, az ő szerepét később Csongrádi Csaba vette át, Polgár Zoltán (Poca), Őze Éva, Hankó Gabriella, az ő szerepét Kulcsár Zsuzsanna vette át, Czellar Mónika, Katona Tamás, Árokszállási Ildikó, Huszár Máté, Matucz Attila, /o, Ábrahám Zsolt. Balog József volt a narrátor. Fábián Zsolt világította az előadást, a Nyári Jancsi készítette kis pultot használva, amit egyébként hajszáritóval kellett hűtenie. Ami talán rázott is? Bánki Róza tervezte és varrta a ruhákat. Hunyadi Zsolt hangosított és keverte a zenét. Császár CsillaCzabarka Zsuzsa készítette a szórólapokat.

Ezt a darabot már a Bálint Sándorban adták elő?

Igen.

Itt az elején nemcsak színházi, hanem zenei kísérletekben is gondolkodtál. A Metanoia zenei szekció mikor alakult meg?

1991-ben. A *Balgák kertje* próbáinak indulásakor. Az előadásban volt egy pillanat, amikor a szanatórium egyik ápolója számára – annak, aki a történetben egy törött hegedűvonóval babrált folyamatosan – láthatóvá vált a hangszer, amit ezzel a használhatatlan vonóval meg is szólaltatott. Az előadás története és a szereplők szerepe itt megszűnni látszott. Egy koncert kezdete volt ez. Aztán a primitív fuga a tetőpontjához érve hirtelen abbamaradt. Az utolsó hang rezgését az ápoló, a kezében reptetett hegedűvonóval lassítva írta tovább a levegőbe úgy, hogy a vonó kardként az Apparátus Főinkvizitort megjelölt figura mellkasába

ÁTKOZOTT TÖRTÉNET

Fotó: Révész Róbert

fúródott. Az előadás valójában nem ért véget. A Főinkvizitor teste megrándul, és amikor azt hinnénk, hogy mindjárt összecsaplik, elegáns fejedőjét, s az arcát kendőző fátyolt lassú, könnyed mozdulattal fejről leemeli. Az ápolttal együtt rezdül a Főinkvizitorral, önmagát látja, akár egy tükörben. A „minősítetlen” életképzelettel való szembesítés lehetőségét követte még valami. Az ápolthoz megérkeztek unokái a Dadával. Ott elhangzott még egy kérdés...

Az a tételsor, amit az előző jelenethez közösen csináltunk, *Caspar Hauser Szimfónia* címmel, egy performance-szal közlekedett egy évig az országban. Az imaginációs folyamatokat a zene felfokozza. Éppen ez foglalkoztatott. Bizonyos hangok, ritmusok színe, hőfoka, ill. a ráhelyezett szövegek kölcsönhatása, a zene szöveget, képet rajzoló folyamatai, vagy éppen ellenkezőleg, a belső kép rajzoló ereje és előjele.

Így pl. az egyik tétel a következő Novalis-szöveget hívta magához:

Ha majd nem a szám lesz a lényeg,
és nem ábrákra nyílnak a lények,
s akik dalolnak és ölelnek,
tudósokkal versenyre kelnek.
S kitör a világ az igából,
s a világba térve világol.
Árnyék és fény egymásba hullnak,
S ragyogássá párosulnak.
Ha mesében, versben találják
a föld örök történetét,
akkor egy rejtett szó elég,
és visszafordul a ferdesség.

A *Balgáz kertjében*: Jenei János, Demcsák Kata, Kiss Atilla Etele, Czellár Mónika, Jovanovics József, Budai Zsolt, Kulcsár Zsuzsa, Sonkoly Gabi, Csongrádi Csaba, Barta Erika, Dudás Család: Dudás Zsuzsa, Dudás..., Dudás Róbert, Dudásné, /o

és a Zenei Szekció tagjai: Ács György (Mézi), Ács Péter, Huszár Gábor, Huszár Virág, Krisztin Róbert, Sinkovics László (Süni), Fátyol István (Főnök), Torkos János vettek részt.

Az *Átkozott történetben* rengeteg ember szerepelt, emlékeimben egy hatalmas nagy színpadi tér él, elég nagy munka volt benne...

Igen, az *Átkozott történetben*: Jenei János, Demcsák Kata, az ő szerepét később Bánki Róza – az előadásaink állandó ruhatervezője – vette át. Képes Gabi, Kiss Atilla „Etele”, Klapcsik László, Martinkovics Katalin – az ő szerepét Galli Andrea vette át, Balog József, Balogh Tamás, Katona Tamás, Budai Zsolt – aki egy hosszú próbafolyamatot vitt végig, Barna Gábor vette át a szerepét –, Jovanovics József, Péter Szabó Attila, Kémeri Attila Rampai, Rádi László, Pilinyi Anita, Engert Mónika, Jámor Erika, /o. Turcsányi István világította az előadást, Varga Zoltán hangosított. Hunyadi Zsolttal kevertük a zenét és az archív hanganyagot.

Hányszor adták elő az Átkozott történetet?

Negyven-valahányszor.

Mennyi ideig tartott?

2:15 perces volt a bemutató. A végső idejét nem tudom, akkor a jelenetek is... [Johanna itt fingencézett, nevetünk, s megszakad a beszélgetés.]

Az Öregek otthonában kik vettek részt?

Jenei János, Klapcsik László, Képes Gabi, Kiss Attila Etele, Martinkovics Kati, Jovanovics József, Barna Gábor, Péter Szabó Attila, Galli Andrea, /o, Ruhák: Bánki Róza, Hunyadi Zsolt, Varga Zoltán csinálta a hangot, Kémeri Attila Rampai világított. Nem volt könnyű dolga, mert olyan rafináltan alakítottuk ki a teret, hogy állandóan meg kellett becsülnie a fényerőt, és ezt csak a mennyezetre nézve tehetette. Rádásul ott már dinamikus és pulzáló, valamint surló fényekkel kísérleteztünk. Nem egész testes világítás volt az, nem a hangulathoz volt köze, hanem elsősorban a figyelem fókuszálásához. Nagyon jól megoldotta végül. Én meg a Nyári Jancsi készítette kispulttal világítottam a vécépapír figurákat, a dobozkákat, meg a feliratokat.

Az sincs dokumentálva, arról csak négy fotó készült véletlenül. A ház bezárása előtti és egyben utolsó előadásunk éjszakáján épp arra sétált egy ismerősünk, látta a fényeket, és benézett. Kiderült, hogy éppen teliholdat fotózott, és akkor megkértük, hogy készítsen pár felvételt. Négy képet készített, annyi kocka volt a gépben. Az egy emlékezetes éjszaka volt. Ott ültünk, és nem akartuk lebontani a teret, mert tudtuk, hogy soha nem látjuk többé. Csak ültünk és néztük óráig a záró képet – ami mellesleg szép is volt – és hallgattuk az előadás zenéjét. Fábian Zsolt és Denis Matte hoztak pár üveg bort meg sört. Csak ültünk, iszogattunk, néztük a saját nyomorunk kincseit, abban a térben, ami hat évig második otthonunk volt, meg azokat a vécépapír figurákat, meg... na hát az egy fájdalmas pillanat volt a magunk történetében. Akkor még nem tudtuk, hogy majd lakásba vonulunk, és azok a tárgyak különböző raktárakban végzik, mint ahogy azt sem, hogy majd éppen a hivatalos örök dézsmálják azokból a számukra másként értékeset.

Te még a Metanoia előtt 1987-ben, a JATE 8:15-ös Csoportban, Bartók Béla: Zene, ütős, húros hangszerekre és cselesztára, valamint az Allegro barbaro zeneműveire, „ZENE” (Requiem egy né-pért) címmel rendeztél egy előadást, amit a csoport vezetője, Samu Attila írt. Az előadás eljutott Amszterdamba és Berlinbe is. Berlinben több helyszínen, sokszor előadtátok. Hogyan fogadták, milyen volt ez az előadás, egyáltalán az akkori helyzet itt Szegeden, mondanál erről valamit?

A „ZENE” a forradalomról, a megszállásról, a forradalom utáni évtizedekről, a hidegháborúról, a hatalom manipulációiról és a közérzetünkről is szólt. Egy szegényes, eszköztelen előadás volt az. A JATE Auditorium Maximumában mutattuk be először, és ott játszottuk folyamatosan. Az emberek úgy ülték körbe a kb. 4x4 méteres teret, mint egy ringet. Egy drótszálon villanykörte csüngött a mennyezetről közepén, aminek a magassága szabályozható volt, tehát a padlótól néhány centiméterre meglehetősen állítani. Ha szükség volt rá felfelé is tudott szállni, más-más tempóban. Nagyon sokféle fényjátékra volt alkalmas az az

ÁTKOZOTT TÖRTÉNET

Balog József, Kiss Attila „Etele”, Jenei János, Jovanovich József, Martinkovics Katalin, Galli Andrea,
Képes Gabriella, Barna Gábor, Klapcsik László, Balog Tamás

Fotó: Révész Róbert

egyetlen villanykörte, ami az előadás világítását – a pillanatról-pillanatra felizzó cigarettavégek, öngyújtószikrák, gyufaláng lobbanások és a néhány percig világító zseblámpa fényét leszámítva – önmagában jelentette. Közvetlenül a villanykörte foglalatára két diócsengőt erősítettünk, amiktől az úgy nézett ki, mint egy fényfallosz. Néhány télikabát volt még az előadásban, meg egy Kóc nevű rongybaba, egy felhúzható mechanikus hangszer, egy narancs, egy zseblámpa, egy öngyújtó, egy doboz gyufa, három szál cigaretta. Ja, és egy siltes sapka is, amit előszeretettel neveztek „Lenin sapkának” abban az időben. A sapka siltjén egy kis csengő csilingelt, amit a történelem Bolondja viselt az előadásban.

Amszterdamban az EAST konferencián is bemutathattuk a „ZENÉ”-t. Az emberek az előadás után nem mozdultak – közülük néhányan könnyes szemmel ültek ott a csendben – sokáig. Nagyon sokáig. Aztán egyszer csak, valaki bátoritanul tapsolni kezdett, majd egyre többen, és egyre erősebben csapták össze a tenyerüket. Aztán ünneplés következett, amiről megint csak nem tudom megmondani, hogy mennyi ideig is tartott. Tény, hogy az emberek utána is ott maradtak. Éjszakába nyúló beszélgetés következett Magyarországról, a vasfüggönyről, a keleti tömbről: és annak a napnak a következményeiről, „amely megrengette a világot.”

Nyugat-Berlinben négy helyszínen adtuk elő a „ZENÉ”-t. Minden helyszínen több alkalommal. Általában vagy sokkolta, vagy megrendítette az embereket, de ez a hatás azért már itt Szegeden is tapasztalható volt, tehát erről lehetett tudni. Nekem huszonegy évesen nagyon jó érzés volt az, hogy az általunk megteremtett nyelv, ami szegénységből és szinte a teljes eszköztelenségből született, és ami kizárólag hangokra, nem szavakra, mozgásokra, gesztusokra, egy nagyon erős, intenzív emberi jelenlétre épült, az olvasható az ott élő emberek számára is. Sok emberrel beszélgettünk sok éjszakán át. Konkrétan C. Zs.-re emlékszem, aki Berlinben kétszer is megnézte az előadást, és mind a kétszer ugyanolyan erővel érintette, kapta el őt. Sokáig sírt, közben mentegetőzött, mert már mondta volna, de nehezen tudott megszólalni, hogy gyönyörű volt, és nagyon átérez, hogy mi is lehet, és főleg mi is lehetett a vasfüggöny mögötti térségben az elmúlt évtizedekben, és hogy nagyon köszöni, hogy ezzel így találkozhatott. Aztán sok évvel később, egyszer csak telefonált, hogy bontják az emberek a falat, és nekem ott kéne lennem, mert neki most is bevillant az előadás, és nagyon jó lenne, ha ott lennék, és mondta, hogy menjek, nem kell azonnal, mert azért az a fal az elég nagy, szóval eltart egy darabig, mire azt lebontják. De menjek feltétlenül.

Bár ez a berlini vendégzereplés, már a Kádár korszak utolsó éveiben történt, még akkor sem lehetett tudni, hogy milyen következményekkel jár a Szabad Európa Rádiónak nyilatkozni. Nekem nem volt mit kockáztatnom, és mivel nem jártam az egyetemre, a csoportvezetővel – Attilával – megbeszéltük, hogy én adok interjút. Számomra homályos, hogy pontosan mi is történt, de amikor Berlinből visszaérkeztünk Szegedre, állítólag Atillát azonnal hívták a belüleges elvtársak a rektoriba, hogy mi az, hogy a Perovics nyilatkozott a Szabad Európának. Azt válaszolta – így védte a csoportot, a helyzetet –, hogy erről most hall először, ő nem tud arról, hogy én nyilatkoztam volna. Végül nem lett semmilyen látványos következménye a dolognak.

Ha már így szóba került ez az időszak, akkor néhány történetet elmesélnék. Egyik év októberében, 23-a előtt néhány nappal – pár évvel a berlini vendégjátékok előtt – a 8:15-ös Tárlat sorozatban csináltunk egy kiállítást, talán Benda Balázs és Szegi Amondó Zoltán, vagy az Extenzív Stúdió kiállítása volt éppen, erre már pontosan nem emlékszem. Tény, hogy a kiállítás megnyitószövegébe beiktattam egy számolást egytől százig, közben egy cserép virágföldbe, kis papírkoporsóba babszemet ültettem, meséltem annak a babszemnek a történetéről, és az ő éveit számoltam hangosan. Amikor ötvenhat következett volna, kicsit kívártam, és az emberek – mert nagyon sokan gyűltek össze azon az estén, az Aud. Max. előterében –

hangosan, egyszerre mondták ki, hogy: ötvenhat. Aztán meg is locsoltam azt a babszemet. Másnap hívták Attilát és a kiállítás megnyitóját követő koncert szövegei mellett ez is szóba került, hogy akkor most, mi volt ez a nyilvános ötvenhatozás, amire ő azt válaszolta, hogy nem a Pero, hanem az emberek kiabálták az ötvenhatot.

Akkoriban minden ünnep előtt lezárták – talán már egy héttel, de néhány nappal előbb biztosan – a sokszorosító gépeket, hogy azokat ne hogy illegális célra használja valaki. Emlékszem egy ilyen időszak közeledett, amikor beállított hozzám O., akinek a barátját akkoriban zárták börtönbe szolgálatmegtagadásért. Ő volt Magyarországon az első, aki politikai okokra hivatkozva tagadta meg a katonai szolgálatot. A megfogalmazás kb. így hangzott, hogy „Antidemokratikus rendszerben nem vagyok hajlandó katonai szolgálatot teljesíteni.” O. elmondása szerint az elvtársak sok mindent elkövettek azért, hogy a szolgálatmegtagadó K. Zs.-től legalább azt kicsikarják, hogy valójában ő, már kiskorában is félt a fapuskától. Ezt a lehetőséget elősegítendő még áramot is vezettek az ágyába, mert ugye, ha ő ebbe belement volna, akkor leszerelhetnék volna orvosilag, de K. Zs. nem megúszni akarta a dolgot. O. elmesélte, hogy az Inconnu Csoport tagjai *Szegények forradalma* címmel (nem biztos, hogy jól emlékszem a címre, márc. 15. közeledett, amikor O. megkeresett) kiállítást csináltak egy lakásban. Mielőtt a kiállítás megnyílhatott volna, valaki beárulta őket, és a rendőrök lefoglaltak mindent, még a sokszorosító gépeket is. Szerencsére még a rendőrségi akció előtt felvették videóra a kiállítás anyagát, úgyhogy az legalább ilyen formában azért eljuthat az emberekhez. Viszont most az a gond, hogy nem tud hol stencilezni, se fénymásolni. O. arra kért, húzzam le annyi példányban az általa hozott röpcédulákat, amennyiben csak tudom. A szórólapok tartalmazták a tizenkét pontot és az akkor még illegális Amnesty International által szignált mondatot, amely kb. így hangzott: „Szabadságot K. Zs.-nek, aki elsőként tagadta meg a katonai szolgálatot!” A *Midász király* és a „ZENE” szórólapjai közé rejtve sikerült is lehúznom ezt a röpcédulát. Azt már nem tudom, hány száz példányban, de tudom, hogy kicsinyíteni és egymásmellé helyezni is sikerült, amit éppen azért kellett, hogy egy oldalon minél többet húzhassak le belőle. Gyakorlatilag kockáztatva a csoport létét, de sikerült. Pedig ott sétálgattak a elvtársitkárférfiaknok is, és be is kellett mutatnom azt, amit másoltam, és az is meg volt határozva, hogy egy alkalommal mennyit szabad másolni. Aztán pár nap múlva bement a rádió, hogy ismeretlen tettesek Budapesten röpcéduláztak.

Ha már erről az időszakról beszélek, megkerülhetetlen, kihagyhatatlan, hogy Benda Balázsról ne szóljak. Mert bár az idő múlik, mégis egyre gyakrabban gondolok rá, egyre gyakrabban jelenik meg előttem. Hiányzik ebből a városból. Benda Balázs 1992-ben nagyon fiatalon lett öngyilkos. Érthetetlen számomra, hogy még mindig nem adtak ki egy könyvet a munkáiból: írásaiból, képeiből, festményeiből. Nagyon tehetséges ember volt. Benda Balázs évekkor korábban, bizonyára kissé italosan, és bizonyára kissé kikelve magából, március 15-ikén szalvétára (?) írta fel a tizenkét pontot, amit aztán a város néhány helyszínén ki is ragasztott, aminek az lett a következménye, hogy tizenévesen meghurcolták és Csongrád megye minden gimnáziumából és középiskolájából kitiltották. Végül Vácon szerezte meg az érettségi bizonyítványát. Nagyon fifikásan akart mosolyt adni az embereknek. Rafináltan csinálta az akcióit. Az ő mosoly-megmozdulásai gyakran váltottak ki botrányt, különösen abban az időben. Ha szomorúságot látott, azt megpróbálta oldani, kb. úgy, mintha egy P. Howard történetből lépne ki, de úgy is mint Colombo hadnagy, akinek persze nincs köze Rejtő Jenőhöz, de aki a nagy bűnügyet a szegedi viszonylatokban most mégis azonnal leplezi. Az ő nagy Ortopéd Revue-je volt ez, ami most is sug nekem. Vagy provokatív felolvasó esteket tartott, közben improvizált, mindig kitalált valamit, valami tréfát. Én most egy szomorú

tréfáját mesélem el, és akkor ezzel most le is zárnam annak az időszaknak az emlékeit, pedig nagyon sokáig beszélhetnék még, az azt követő másfél évről is, amit a BBS-ben, de főleg P. R. Vadász utcai albérletében töltöttem, de az egy másik beszélgetés tárgya lenne.

Balázs egyszer a zakója gallérján, ahol általában a kitűzőket szokták viselni, egy gyufás skatulyát láttam. Megkérdeztem tőle: Balázs, az a skatulya, az micsoda, mi van benne? Kinyitotta ott a gallérján, óvatosan, szinte szertartásos lassúsággal, és akkor látom, hogy egy kis salátalevél van benne, és aztán kis idő múltán azt is látom, hogy a levélkén, egy kicsi hernyó mászik, araszolgat, és akkor Balázs mosolyogva, de mégis nagyon komoly hangon azt mondja: ő? Hát ő az én barátom.

A Metanoia korai előadásai hová jutottak el az országban és külföldön?

Az *Eszme-idő* kapott egy meghívást, Kölnbe invitáltak meg bennünket, ami hát nagy öröm volt, ugye az első előadásunk, s mindjárt meg is hívják. Csak valamilyen szerencsétlen, ilyen itthoni adminisztrációs egyeztetés következtében nem valósult meg. Évekig nem mentünk külföldre.

Később?

Az *Átkozott történet*tel voltunk '95-ben Potsdamban [az UNIDRAM-fesztiválon], aztán a *Védett állatokkal* Szentpéterváron [SOLZENVOROT-fesztivál], Szlovákiában, aztán Krakkóban [XXVI. Cracow Theatrical Reminiscences] a *Túlment(harminc méter)*-rel.

A belgrádi BITEF-re és az újvidéki INFANT-ra nem hívtak?

Érdeklődés volt, de nem realizálódott semmi. Ugyanígy Plovdivba is meghívtak. Ja! Voltak meghívások, csak egyik sem jutott el a megvalósulásig. Meghívóleveleket is kaptunk (Berlin, Marseilles, Plovdiv, Kolozsvár), csak nem tudtak volna minden költséget állni, nekünk pedig nem sikerült itthon kiegészítő támogatáshoz jutnunk.

Országos szinten?

Kevés helyre. Nem vagyunk praktikusak. Aki bennünket meghív, az bizonyos szempontból kockáztat, hiszen az előadásainkra csak kevés ember fér be, ráadásul az előadások előtt több napig építünk. Tehát veszteséges, haszontalan, nem kifizetődő, ortopéd projekt vagyunk, anyagi szempontból mindenképpen. De azért voltak, akik nem ezeket a szempontokat vették figyelembe, és meghívtak bennünket, aztán újra visszahívtak más előadással.

Budapest:

Szkéné: *Eszme-idő*,

MU Színház: *Átkozott történet*, *Öregek otthona*,

Trafó: *Védett állatok* (eksztázis objektum), *Túlment -harminc méter-* (meditációs objektum),

Városi Színház: *Metanoia* (meditációs objektum)

Zalaegerszeg: *Védett állatok*, *Túlment*

Kiskunhalas: *Eszme-idő, Átkozott történet*

Kecskemét: *Eszme-idő*, A No-Art műteremben Molnár Péter kiállítását nyitottuk meg.

A Metanoia zenei szekcióval Szabadkán is felléptetek.

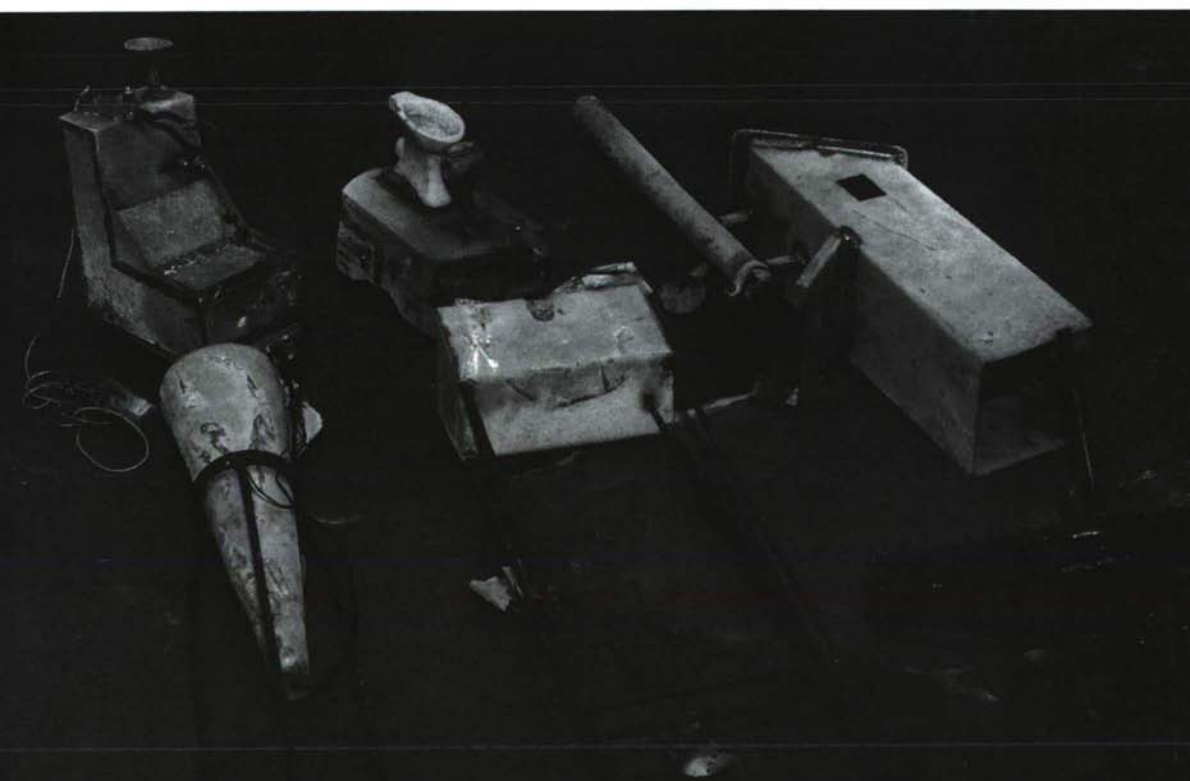
Ja! Igen. A performansszal, s azzal a zenei tételsorral Szabadkán is jártunk, aztán Vácott a nemzetközi performansz-fesztiválon, Debrecenben a Kelet 92 Fesztiválon, a Fekete Lyukban, a Tilos az Á-ban, Baján, Makón, Kiskunhalason... nem is tudom, sokfelé. Tanulságos kísérlet volt: a belső rétegek feltérképezése. Műfajilag meghatározhatatlan: a most pillanatára koncentrálnó keresztmetszettel, ipari alapokkal. A JATE Stúdió Színház mint név az irányultságról, a létezését megújító fordulatról és az azzal való visszaélésekről, arról, ami leginkább foglalkoztatott, nem mondott semmit. Előbb a zenei szekció provokáló, egyben önmagát is támadó gesztusként, a csoport csak később, a szekció megszűnése után választotta a megfordulást: Metanoia. A zenei szekció egy évig működött.

'92-ben volt egy kint alvós DEMONSTRÁCIÓ-tok a befogadó-színházért. Miért történt ez?

A „zörgető” adni akarás tengett túl bennünk, és mert tudtuk, hogy rengeteg használaton kívüli, pusztulásra ítélt épület van Szegeden. Bejelentettük igényünket egy helyre, mert a folyamatos építkezéshez saját tér kell. Akkor a nem hivatásos színházi csoportoknak, zenekaroknak, képzőművészeknek egy helyet akartunk, ahol jelen lehetünk, előadásokat, kiállításokat, koncerteket és bemutatókat tarthatunk. Gondoltam, a közműves munkához is értek valamennyire, és ha esetleg egy olyan állagú épületet vagy lakásteret adnak, akkor támogatókkal és a két kezünkkel rendbe hozzuk. Több egyetemi csoport is egyetértett a demonstráció gondolatával. A gyakorlatban azonban a MASZK Egyesület néhány tagján kívül, nem képviseltette magát egyikük sem. A MASZK Egyesület segítsége nélkül nem is válhatott volna hivatalossá a demonstráció. Ugyanakkor sok szimpatizáns csatlakozott hozzánk: zenekarok, magánemberek. Naponta újabb és újabb sátor épült a Boszorkányszigeten. A második nap megjelent egy ember kábelrel a kezében, azt mondta hozott nekünk áramot. Esténként happeningeket, koncerteket, felolvasó esteket tartottunk. A rendőrség képviselői is megjelentek, de nem volt tennivalójuk. Napközben próbáltunk, vagy a *Balgák kertje* díszleteit csináltuk. A Kenyérgyártól naponta kaptunk – ha jól emlékszem – 20 kg. friss kenyeret, a Tejgyártól nagymennyiségű tejet. Egy hónapig laktunk kint. 1000-nél több támogató aláírás gyűlt össze. Az utolsó napon a memorandumot és az aláírásokat Balog Józseffel együtt adtuk át az akkori polgármesternek, aki utasította litkárnökjét, hogy vegye át tőlünk, és adjon róla átvételi elismervényt. Megkaptuk. 1992-ben történt.

Lényegében azóta tart ez a „hontalan” állapot, az, hogy nincs állandó hely, állandó tér. A város egészen eddig nem tett semmit az érdekekben, talán most indult el valami, különböző kérések útján...

Nem gondolom, hogy bármi elindult volna. Lényegében semmi sem változott. Egy éve újabb kérelmet írtam. Papíron preferált szervezetté nyilvánítottak bennünket. Ígéretet kaptunk rá, hogy segítenek. Aztán egyszer csak kaptunk egy hivatalos levelet, amelyben arról értesítettek, hogy egy 23m²-es, három helyiségből álló teret ajánlanak fel. Ha megfelel, akkor a közgyűlés újra szavaz arról is, hogy mennyiért

VÉDETT ÁLLATOK

a lakásban

Fotó: Révész Róbert

Fontos neked a „néző” reakciója?

Az ember reakciója nagyon fontos, azé az emberé, aki valódi viszonyba kerül azzal, akivel, amivel találkozik. Őt tisztellem a nézőben. Vannak nézőgyárok: ilyen a sokat-gyorsan szisztéma áramvonalas birodalma, ahol az „én” összetévesztheti magát valakivel, valamivel. Ott a profi-piár-profit az, aki/amit és ahogy néz: pl. a közönségartfilm – nem is tudom, mi az – egybeolvadás-teóriája, mint Mammonka káposzta.

Az előadásaid ideális „szemlélője” az, aki ettől a ráosztott szereptől, attól, hogy ő „néző” meg tud szabadulni?

Sok mindent csináltak már színház ürügyén is: degradálták a befogadó-magatartást, csak ritkán fordult elő, hogy nem a szellemre hivatkoztak. A „Vádirat a szellem ellen” érvényesebb, mint valaha.

Ahogy Hamvas írja: „a zűrzavar művelete az elemeknek kölcsönös felemészítése”.

Egymásnak teljesen ellentmondó olvasatokat hallhattam az *Ortopéd balansz* című meditációs objektumunkról, amelynek – személyes indítatásán túl, mármint a helyzet kapcsán, és egy konkrét évfordulóra is gondolva (ez vajon észrevétlen maradt?) – éppen ilyen irányú kérdései vannak.

A folyamatokra rálátó attitűd – vagyis, ahogy Lao Ce fogalmaz: „Tisztán lát a távolból szemlélő, kód burkolja a résztvevőt” – a mérlegelésből cselekvő aktivitás lehetősége.

Elsősorban az emberre gondolok, amikor készítek valamit, hiszen az ember az, aki találkozik azzal, aki azt nézi. Nemcsak általánosságban közelítünk meg valamit, éppen így lehet ott az ember nem általános tisztelete.

Hogyan döntöd el, hogy ki mit fog játszani a darabban?

Valami foglalkoztat. – Eszembe jut egy telefonbeszélgetés. Háromnegyedórán keresztül beszéltem hozzám X. vélt sérelmeiről. Közben néhány mondattal többször agyonlőtt. Talán észre sem vette. De olyankor valamiért csak hozzátette, hogy azért én jó ember vagyok. Mentegetőznöm kellett. Remegett bennem a barátom iránti szomorúság. – Most hagyom, hogy ez jöjjön, mint egy primitív, közönséges rohamtöredék: Próbálom megközelíteni, megközelíthetővé tenni. Milyen lehet egy harminc napja nem mosott láb télen? A zokni állaga – ha van egyáltalán, vagy legalább egy rongycafát – az ikrás, mocskos verejték az égő, duzzadt, gémberedett lábon? A szag, amit áraszt? Ez csak egy láb, mégis, ha ezt a lábat sajátoménak tudom, ebben az állapotában már elviselhetetlennek tűnik, pedig van még egy láb, és a többi testrész, és annak az embernek a külső, belső története. „Elementi Önt. Téged.” Egyáltalán hol van ez az ember a történelemben? Miért van ilyen helyzetben? Hány éves? Nyolc? Igen. Fegyvert nyomnak a halántékához, de előtte kifosztják, megalázzák, megkínózzák, a falhoz vágják, mert annak született, aki.

A konkrét helyszín mindig az, ahol a semleges hagyja, hogy a gyűlölet eszközüvé legyen. Parancsszóra, az addig csak néző meghúzza a ravaszt, talán közben imát is mormol. Szóval az engedelmség marad a döntésképtelenség után. Ez azt megelőző színház csak előjáték volt a szellem leépüléséhez. Milyen lélektani helyzet, milyen mozzanat, milyen szituáció az, ami kikerülhetetlen az állandó háborúság korában? Már a rámozdulásból, az első mozdulatnál kiderülhet, hogy az valóban érdeklí-e a másik embert. Ha tehát valóban érdeklí, az meghatározza, hogyan menjen tovább. A rámozduló érzékenysége írja a figurát.

A katasztrófához való viszonyom írja, rajzolja szerepemet a történelemben. Egy helyzetben tökéletesen látható, hogy egy mosoly, egy kenetteljes szöveg, vagy a hallgatás mit táplál. Mindenki minden pillanatban szereposztáson dolgozik, szerepben van. Az emberre, az emberségre apellálok, azt szólítom meg most. Az EMBER ott van a néző mögött. Valójában nincs néző. Az kiderült, már régen kiderült, hogy csak nézőnek lenni nem lehet.

Volt olyan eset, hogy egy embertársad jelleméből fakadt a figura az előadáshoz, vagy kb. tudod, milyen figurákra lesz szükség?

Csak félig tudom, vagy csak sejtésem van. Ha biztosan tudnám, elmulasztanám a jelent, az embereket, akikkel próbálunk valamit csinálni, és azt, ami történik körülöttünk és bennünk, és mindazt, ami kiváltódik, kiváltódhat. Ha pl. lehetne azt tudni, hogy egy előadás készülhet évekig, mert a körülmények lehetővé tennék, akkor valószínűnek tartom, hogy sokkal hosszabb ideig várnék, ha úgy tetszik, félig sem merném tudni előre, hogy mi lesz. Ha ott van egy bizonyos kép, akkor megpróbálnánk megközelíteni a sorshelyzetet, és aki a leginkább megközelítené, illetve a sorshelyzetet hordozó figurát, akkor valószínűleg ő indulna el azzal, de lehet, hogy fél év múlva cserélne valakivel. Megnéznénk, hogy az ő felfedezésével a másik ember mit kezd, hogyan szedi szét azt, mi az, amit ő talál, mert csak ő találhat meg. Persze ezt a sors is rendezheti így. Mint pl. a *Védett állatokban* a Fiala öreg figurája esetében. Az autizmussal ismerkedő szemszög és a nagybátyám élethelyzetéből adódó, ill. az ő szándékát is megközelítő szemszög találkozása írta, rajzolta őt úgy, hogy a hétköznapi konfliktusok, veszekedések, atrocitások a légerek világával, az emberiség kollektív örületével állította párhuzamba.

Az állapotából fakadó reakciója elementáris gyorsasággal leplezi le az életet sértő legparányibb történet is, de sohasem önmaga számára. A kiszolgáltatottság, a védtelenség gyorsabban találja szemben magát a leíró attitűddel.

Saját Goya perspektívám kollektív gólya perspektívát narrált.

A Fiala öreg szerepét többen is játszották: Klapcsik László próbálta sokáig, aztán Barna Gábor, Francia Gyula és Ferenczi Ernő. Mind a négyen másként adták elő, ami azt erősíti, hogy nincs séma.

Igen. Nem tudott megmerevedni. Mindannyian nagyon lelkiismeretesek voltak a megközelítésben. Abban a sűrűségben, ami jellemezte az előadást, valóban emberpróbáló erőfeszítést kellett tenniük. Ugye közben kialakultak találkozási pontok, mondhatnám csomópontok. Létrejött egy dramaturgiai hálózat, tehát azokat az állomásokat ugyanúgy végigjárta az a szereplő is, aki átvette a figurát. De ő attól, pontosan attól, hogy más ember, egészen más módon csinálta. Lehet, hogy ugyanazt kereste, de mást, ill. másképpen talált, mert valóban kíváncsi volt arra, hogy mi van ott a pillanatban, és az mindig újabb mozzanattal gazdagította a hálózatot. Ahogy az élethez való viszonyában is mindenki különbözik, úgy a halállal való szembeesülésében is más vált fontossá a számára, természetesen az életre vonatkozóan.

Az embertársad, aki a térben szerepel, önmagát adja, vagy van egy figura, akit fel kell töltenie emberi jelenléttel?

VÉDETT ÁLLATOK

Fotó: Révész Róbert

A figurával ismerkedik, de aki megismeri, az tud róla, mert hordozója az emlékezetén keresztül: is-is. A figura az utóbbi időben gyakrabban figura, vagy ízeltlábú rézfutrinka, de az ember mindig ott van. Nyilván van valami, amit megközelít. Attól függ, hogy mi az a szituáció, mi az a kép, amiből elindul, mit vonz magához. Nem ez van eldöntve, sőt, semmi sincs eldöntve azon túl, hogy tanulhatunk egymástól, mert a másik mindig valami olyasmittel tud – hiszen annyi mindent hordoz magában –, amit én nem tudhatok. Mindenki máshonnan érkezett, mindenkinek más története van, a családjának, az őseinek, és ott vannak a közös pontok.

Milyen úton, hogyan fosztod meg az embereidet a teatralitástól, a színháziasságtól? Hogyan bontod le a főleges elemeket, ráakódásokat róluk?

Színházi hatásban soha nem gondolkodom. Hatás van. Visszakeresés: mi van a felkiáltójel előtt? Mi van a mondat előtt? Mi van azelőtt? Mi van a gesztus előtt? Én nem gondolkodom színészen. Ha valakivel találkozom, akkor az a valaki úgy érdekel, ahogy van. Ha dadog, akkor a dadogó ember érdekel. Ő úgy érdekel, ahogy van. Lényegtelen az, hogy van-e színházi ismerete, tapasztalata. A találkozás lehetőség. A kölcsönös ajándékozás lehet, hogy idea, a használás, a visszaélés vált általánossá. De megpróbálom. Megpróbáljuk. Vannak emberek, akikkel évek óta köszönünk egymásnak, beszélgetünk egymással, mégsem sikerült, talán sohasem sikerül találkozunk. Igyekszem alkalmassá válni. A teatralitás, a főleges elem, a ráakódás, ahogy mondod: bennem ugyanúgy ott van, ott lehet. A nem színházból érkező ember tapasztalatlansága ellenére mégis szembesíthet azzal.

Mondhatnám azt, hogy hang nélküli mondással: mintha a test minden porcikája ölelné és felemelné azt az egyetlen valamit, amit az ember éppen ad. Mintha a zuhanás is emelve lenne, éppen, mert adom. De ezt azért nem mondhatom, mert mindenki más. Nem tudom. Egyszer csak eltűnik a teatralitás, ill. ami földre vinné. Magától.

A színház nemcsak a rendező munkája. Amennyiben a színészek jelenléte a darabban hiteltelen, vagy gyenge, akkor ez átragadhat az egész előadásra is. Mi szerinted a „színész” szerepe?

Mármint annak az embertársamnak, aki ott van?

Igen.

Legyen őszinte. Törekedjen rá. Ezzel nem azt mondom, hogy ha valaki hazudik, abból nem lehet építkezni, sőt. Tele van a világ a hazugság építményeivel. Valódi találkozások a jelenlétből jönnek, és az észíthati elő a koncentráltabb találkozásokat. Nem kell, hogy valakinek feltétlenül színészi adottságai legyenek. Természetesen nem hátrány, ha valakinek vannak ilyen adottságai, és ha a tehetség emberséggel párosul, az a ritka kivétel. A tehetséget, vagy a briliáns hazudozót gyorsan szippanthatja fel az érvényesülési szisztéma. Amikor valamit próbálunk megfogni, megérezni, megtalálni, az egy közös vajúdas. Amikor felfedez valaki valamit, azt újra és újra a felfedezés pillanatából próbálja adni, de szinte majdnem biztos, hogy ez a felfedezés-pillanat egyszer elhal. Nem rekonstruálható. Na ez az a pillanat, ami egy magasabb szinten aztán újra megjelenik, megtalálódik benne. Nem ismétél, nem ismételni akar, hanem újra és újra megtalálni. Hiszen ma nem ugyanolyan lelkiállapotban van, mint amilyenben volt tegnap, vagy lesz

holnap. Nem tudhatja pontosan, hogy mi minden hat rá, és az mit is vált ki belőle, és hogyan teljesedik. Amikor úgy tűnik, hogy érett lett, teljes lett, annak további útja van a hanyatlásán, ha úgy tetszik az enyészetén keresztül.

Aki rálát arra a hanyatlásra önmagában, ő a rálátó: aki távolságával és azonosulásával, a látszólagos ellentmondás feszültségében szüli jelenlétét. A hanyatlást látó és nem látó nem ugyanaz. Az egyik tudatában van, a másik nem. Tudatában lenni nem valamilyen színházi módszer kérdése.

Az előadásaidban nem profi színészek játszanak, nem olyan emberek, akik ezt szakmaként tanulták, hanem feltűnően éppen olyanok, akik addig nemigen álltak közel a színházi világhoz. Nálad bárki lehet potenciális szereplő?

Nem zárkózom el attól, tiszteletben tartom, ha valaki színházban gondolkodik, csak nekem személy szerint nem az a fontos. Inkább az, amit ő hordoz, ahogy ő megközelít valamit. Gyerekként mindenki elementáris, ez nem tűnik el, az egy tévedés, hogy eltűnik bármi, amivel ő rendelkezik. Vagy lezáródik, vagy gátlás alá kerül, vagy valami más a probléma, de az valahol megvan. Mindenki gazdag lény. A mese, a mítosz, a történet itt van. Mindenki sokat tud, ha engedi, hogy mindez jöjjön. Ha elég ideje van rá. Ha ad magának időt. Nincs idő, csak annak, aki méri. Idő van. Szüntelen elszámolás. Számadás.

Van-e különbség a szereplő szerepe és civil lénye között? Miként tekintesz az előadásaid figuráira, minek kell megjelenni bennük és általuk?

Igen van különbség, ugyanakkor meghatározhatja az, hogy milyen helyzetben találkozunk egy térben. Ki mit gondol a helyzetről, önmaga helyzetéről? Egyáltalán van-e tér, ahol találkozhatunk? Ki mit akar ettől a helyzettől? Mit tud a tér? Mennyi időt hagy a tér? Milyen minőségűek a találkozások? Nem feltétlenül lényeges az, hogy egyszer csak úgy látod, nincs különbség.

Második kérdésre a válasz: mindig az adott szituáció, probléma, kérdés megközelítése határozza meg.

A tér hat arra, hogy milyen figurák szerepelnek benne?

Jó kérdés, ti. normális esetben, ez fel sem merülne, de sohasem volt normális az esetünk. Attól is függ, mi az a történet. Választott-e az a tér, vagy belekényszerültem, vagy belejátszott valami megmagyarázhatatlan vonzalom? Ki intett be, esetleg én, és az intőt látnom kell, mint egy idegent, különben becsapom magam. Egy szituációnak állandó, újabb és újabb vonzatai vannak, és ahogy halmozódnak, azok egyre inkább gazdagítják. Mindig tovább gazdagodik, nem tud lezárulni. A szorultság is gazdagíthat, ahogy tönkre is tehet.

A hagyományos színházban világosan elhatárolódik egymástól a színpad és a nézőtér. Számodra mi a színpad funkciója?

A színházban, amit színháznak neveznek ma, mindenféle felosztás volt már. Csüngtek az emberek a levegőben, ültek körben, ültek U-alakban, kétoldalt, középen, feküdtek is, szóval mindenféle módon éltek, vagy visszaéltek a lehetőségekkel. Szinte minden esetben ugyanaz történik a térben. Ilyen értelemben

VÉDETT ÁLLATOK

Jenei János, Képes Gabi

Fotó: Révész Róbert

engem ez nem érdekel. Teljesen mindegy, hogy milyen a tér, hogy hagyományos-e a nézőtér és a színpad felosztása. Én nem gondolkodom azon, hogy a szemlélőt hogyan lehetne meglepni. Nem foglalkoztatnak olyan dolgok, hogy új legyen, vagy újszerű, ez nem érdekel. Ami foglalkoztat – és ha az a többieknek sem érdektelen –, az mozduljon meg, szólaljon meg, az legyen hiteles.

Ha lesz egy helyünk egyszer, akkor azt majd megnézem, és akkor az a hely, az megmondja, hogy hogyan kell ott lenni. Felkínálja a találkozáshoz önmagát, bizonyára sokféleképpen. Nem az ötlethez, hanem a találkozáshoz, az emberek fogadásához, csak élni kell azzal, amit mond. Persze az ötlet aztán azzal a mondással is kezd valamit, mint a mérleg.

Ezek alapján mondhatjuk-e azt, hogy számodra a színház tér, ahol a Másik megérintése, a jelenléti megtapasztalása megtörténhet?

Ha két ember beszélget, akkor ott ugyanúgy vagy működik, vagy nem működik az átjárás közöttük. Aki lát bennünket, az olvas. Többet is tudhat rólunk.

Hogyan születnek a tárgyak, hogyan kapják meg a helyüket, a funkcióikat a térben...

Szintén egy organikus továbblépés az, ahogy a tér működik. Az emberek jelenléte és egymásra rezgése, rezonálása egy folyamatos kölcsönhatás, ami odahívja azt az eszközt, vagy azt a valamit – lehet az egy vers, egy szöveg, vagy álom –, ami szintén hív újabb valamit. Az egész egy folyamatos nyitottságon alapul, nem pedig eldöntöttségen. Nem az van, hogy ott legyen majd egy izé, hanem minden az egyensúlyon alapszik. Az építkezés tehát hozza maga után: ott a helye, ott van, akkor ott elemelkedik – a *Védett állatok* esetében – egy kis fabudi, és annak ott van egy lengéssíránya, az a lengéssírány ezt engedi meg, azután azt hívja maga után, ő ott felállhat... Ugyanez érvényes a zenére is. Tulajdonképpen egy folyamatos számolás, egy képlet, ami azért nem halott, mert megvannak a számok között a felfeszülések, és megvannak a mutatók. Na! Ez a leghelyesebb szó, hogy mutató. A tárgynak van egy eredeti jelentése, illetve van a tárgysága. Annak a tárgynak van egy funkciója, és annak a mozdulatnak, és a tárgy funkciójának van egy találkozása, és ott lehet, hogy az a tárgy egyszercsak egészen más tárgyként kezd el működni, illetve egy egészen más szinten lép tovább. Máshová mutat. Az olvasási irányom azt követi. De mindig az ember az első, hiszen a tér működését, lehetőségét kiismerve, megismerve azt a maga alapállásával alakítja, ahogy az ember a tudatalatti és a tudatfeletti világok feltárásával, megismerésével önmagát teheti teljesebbé.

Egy-egy ilyen konstrukciód több jelentést, réteget hordoz, több funkcióval bír, akárcsak az előadás egésze. Amennyiben az előadást makrokozmosznak képzelem el, akkor a tárgy egy olyan mikrokozmosz lehet, amely hordozza a makro összetett természetét...

A kérdésed első részére a válaszom: igen, de nem feltétlenül a funkció tekintetében. A kérdésed második részére a válaszom, amennyiben azt jól értettem: nem gondolom, hogy a tárgy feltétlenül hordozza a makro összetett természetét. Az előadás tere egy térben áll. Az ember áll a világok egy terében, belsejében világokkal. Ha a metszéspont szétáradó gesztusa ölel és ölelésben van, akkor hívódhat úgy egy tárgy, hogy az hordozója lehet azoknak a rétegeknek, de csak úgy, hogy az ölelést zavaró tényezőket átvilágítja. Különben csak egy furcsa, vagy érdekes tárgy lenne ott, ami nem érdekel. A lenyomat következmény,

ahogy a valamit sejtő kereső az úton haladva sok mindent találhat, megnézi azt, ami ott van, de nem tarthat meg mindent, csak azt, ami szükséges a továbblépéshez. A végső lenyomat azonban az állomások egészéről tud.

Nem biztos, hogy a végső lenyomat minősíti is a továbblépőt. Ha számára problémák sorozata keletkezik a találásban, akkor ő azzal foglalkozik, hiszen azok váltak fontossá számára egy-egy állomáson. Azt rendezni akarja. Az őszinteség egy ponton bizonyára nem hízog arra nézve, aki azt gyakorolja, pedig éppen abban a kínban van a hazugság könnyítő kínjának fordított előjele.

Beszéltünk már arról, hogy a kőszínházhoz képest a Metanoiában maguk a tagok készítik el a tárgyakat. Míg a kőszínházban a tárgyak legtöbbször csak dekorációként, háttérként, a „valóság” utánzásaként funkcionálnak, addig Nálad úgy érzem a tárgy nincs ilyen alárendelt helyzetben...

Amennyiben önmagában szemléljük, ezeknek a funkcionáló tárgyaknak együttese egy önálló installációként is olvasható meditációs objektum. De az ember nélkül ez nincs, nem lehet. Ha találkozom egy szoborral, egy épülettel, egy cipővel, egy ruhával, akkor lehet tudni, hogy aki azt készítette, az ember létezéséhez valóban hozzáadott-e valamit. Szolgálja-e azt? Ha nem, akkor szinte mindig az ellenkezője igaz. Abban az esetben bizonyára nem az volt a célja, hogy mit tudom én, legyen műanyag a talp, és izzadjon a láb, de ettől még műanyag a talp, és izzad a láb. Rádásul nem is bírja sokáig. Valaki sokat akart gyorsan gyártani. Rokon azzal, aki kitalálta és először alkalmazta a gyomirtó szert vagy a gyorsbűfét. Éppen attól fosztotta meg magát, amiről azt feltételezte, hogy nyereség. Az időre is gondolok. A kultúrnövény mérge az ember arcára íródott. Mással számolt, nem a következményekkel. Készülnek azért még cipők, ruhák. Van találkozás. Egy ember, egy vers, egy írás, vagy egy történet, hír megtalál, és akkor azzal én együtt időzöm, mert szükségünk van egymásra. Vagy, mert abban az időben, eszme-időben, a láthatatlan közösség tagjával beszélgethetek. Így van ez épületekkel, házakkal, tárgyakkal is. Azt egy ember követte el az emberért. Az esélyt hagyom meg pont azzal, hogy nyitva vagyok az adott pillanatban, hogy az ott mit akar, és mit kínál fel. Ahogy a nem tervezettségben, a legbanálisabbnak tűnő mozzanatban is jöhet valami. Lehet, hogy elvett valaki valamit a térben, vagy nem azt mondja, vagy megcsúszik, vagy vakarózik, lecsap egy szúnyogot, tüsszent, nem tudom, mit csinál, valamit, és akkor az ott van, azt ott lehet, hogy hagyni kell, mert az oda kérte magát, vagy éppen most kér valamit.

A konstrukcióid túllépnek a mimetikus felfogáson, a „valóság” utánzásán...

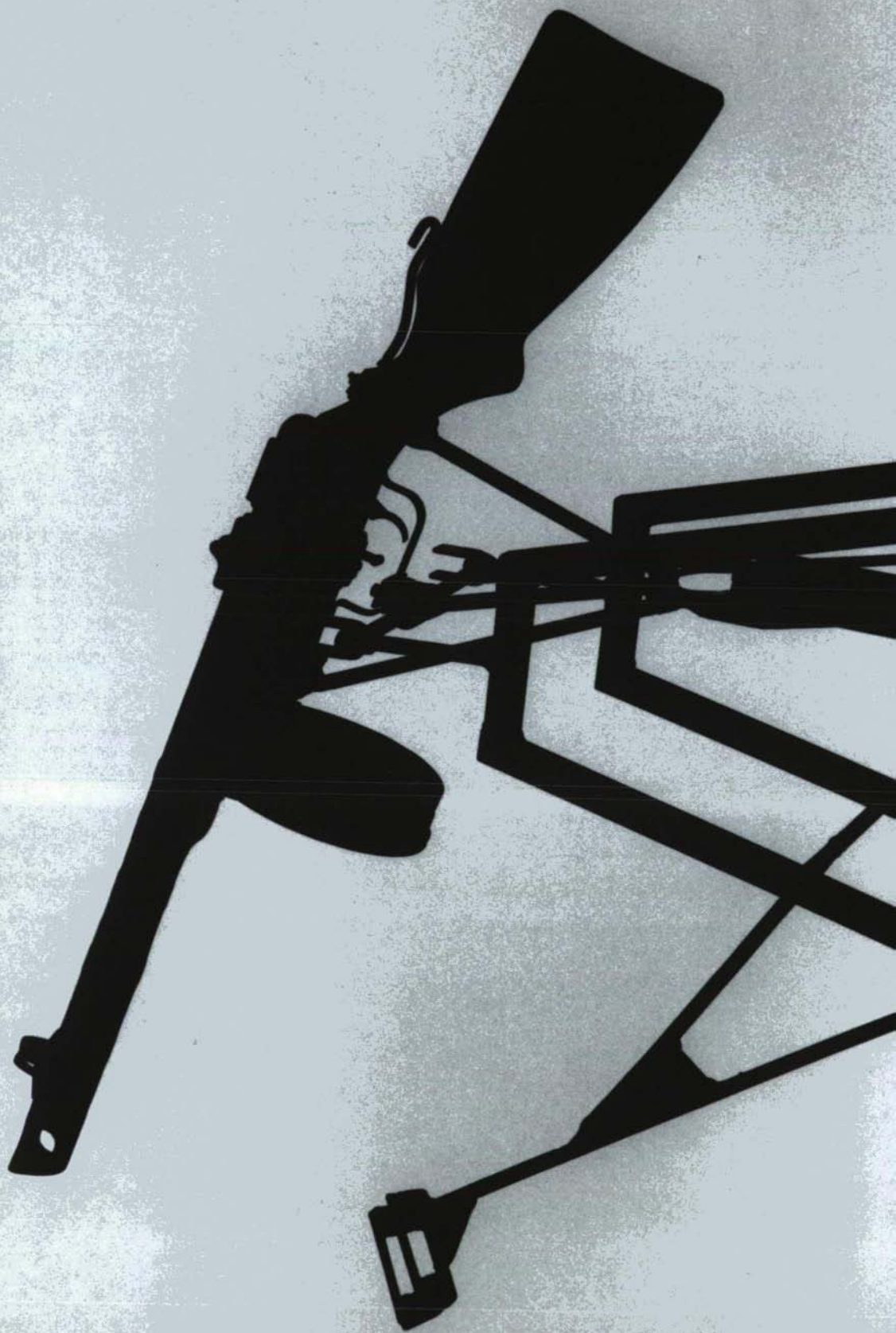
A valóságról tudnak, de azzal elégedetlenek, nagyobb becsvágy van bennük.

Már az első előadásodtól kezdve részt vettetek a tárgyak készítésében?

Igen, mindenki, ahogy tudott, aztán egyre több fogást tanultunk egymástól.

S az Átkozottnál?

Ott is. Egy idő után kialakult, hogy mindenki – nem csak azért, mert jobban tudunk így haladni – kiveszi a részét abban, hogy ezek a konstrukciók elkészüljenek. Mindenkinek van valami olyan tudása, ami nekem

TÚLMENT (HARMINC MÉTER)

meditációs objektum

Fotó: Révész Róbert

nincs. Amit pl. az Etele tud, azt csak ő tudja. Amit a Jenei János, azt csak ő. Vagy amit a Klapcsik Laci, vagy a Jovanovics József tud, azt más nem, amit a Róza, vagy a Képi, a Demcsák Katalin és a Szabó Kati, azt csak ők tudják, és így tovább. Tulajdonképpen mindenkinek köszönettel tartozom, azoknak is, akik csak rövid időt töltöttek a Metanoiában. Hiszen a lehetetlen körülmények ellenére a keresésükkel, találásukkal, az őszinteségükkel, provokálásukkal (amit elvártam tőlük) a leglényegesebb mutatókat adták nekem is és az utánuk jövőknek a továbblépést illetően. Szembesülhettem egy csomó hülyeséggel, tévedéssel és feltételezéssel, amivel – nagyvalószínűséggel – csak egy ilyen összeadódásban lehetett, lehet. Gyönyörű és fájdalmas pillanatok egyaránt átéltem. Helyettük nem beszélhetek. Őket kérdezd.

A módszerről... Van-e valamilyen módszer, amivel dolgozol? Vagy inkább a módszertelenség módszeréről beszélhetünk?

Nem tudom.

Te hogyan definiálsz a színházat?

Hiszen definiálták. Én nem akarom definiálni. Színház van, definíció nélkül is. A lényeges mozzanatok felismerése definiálhatatlan. Csak mutatókat definiálhatunk, ami mindig melléltalál. Az igazság van. Katarzisz van. Az más kérdés, hogy nem kell ahhoz színház, hogy az ember katarzist éljen át. Elég ahhoz egy tekintet. Egy felismerés, valaminek a belátása. Egy épület, vagy egy ajtó, egy tárgy, növény, a természet játéka, de bármi, ami úgy van elkészítve, vagy írva. Minden hátsó szándék nélkül van, ill. készítette valaki: az Az. Az igazság sem definíció kérdése. Nem is azért van, hogy abból pénz legyen, vagy siker, vagy ilyesmi. Az a háttérfolyamat, ami ma Magyarországon, pl. a kőszínházakban is zajlik, nem vonzó számomra. Mert úgy látom, hogy ott valódi összeadódás nem – vagy nem úgy – jöhet létre. Kivételek vannak, de egy másfajta alapállásból jöhet létre valódi összeadódás. Az összeadódáshoz szükséges feltételeket persze sehol nem könnyű megteremteni, hiszen a színházak gazdasági háttere nem kedvez a kísérletezésnek. Ebből kifolyólag nem is vállalnak kockázatot. Tehát ami van, azt igyekeznek, vagy kénytelenek fenntartani.

Egészen konkrétan szerinted mi a probléma a kőszínházzal?

Bizonyára nem mondok semmi újat: sikerorientált sokat gyorsan szisztéma. Valami elementárisnak, lényegesnek a megmutatkozása ugyanakkor egyáltalán nem biztos, hogy sikeres. Ebben a bon-bon civilizációban azt látom, hogy valami minél valódibb, annál valószínűbb, hogy bukásra van ítélve. Elég csak benézni egy moziba, és egyértelművé válik az, amiről beszélnek. Ami bukik, az vagy nagyon rossz, vagy nagyon jó. Nem a nézettség határozza meg már régóta, hogy az a valami értékes-e vagy sem. Mintha a világ fordítva működne, ill. az emberek, akik a világot alkotják, akik azt csinálják. Az igazságot mindig leveszik a műsorról. Ez nem valamilyen politikai rendszer függvénye. Az érték számúzza van. Így van ez a színházban is. Jut eszembe, pl. a Jeles rendezte *Ványa bácsi* nincs műsoron csak azért, mert nincs hisztéria körülötte, és mert nem zsúfolt előadásának a nézőtére. A kőszínház az egy üzem. A színészi mesterség és annak oktatása az egy külön probléma. Ott a kőszínházban másfél, két hónap alatt, a rendezőnek színpadra kell állítania egy színpadi művet. Ezt tartani kell, mert bérletrendszer van. Nem csúszhat, mert akkor problémák adódnak. Ott a leglényegesebb dolgokra nincs idő. Praktikus improvizációk, vagy még azok

sem. Persze ha valakinek éppen ez a lehetetlenség a kiindulópontja, és jól átlátja ennek a törvényszerűségeit, összefüggéseit, akkor az a „szarból aranyat szisztéma”, amittől aztán a kollégák megint csak beszarnak.

Szó esett tehát a közsínházról és egy másilyen működésről, arról, amit te szeretnél létrehozni. Ez az utóbbi lenne az „alternatív színház”?

Nem, nem, én nem. Lényegét tekintve nincs különbség, az avantgárd színház, az alternatív színház, a közsínház, az akármilyen színház között. Mindegyikben létrejöhet jó előadás. Ugyanakkor hazudni, sumákolni, valami problémát kiélni, csak pénzt keresni, az embert elárulni, cserbenhagyni, a szellemre hivatkozni ugyanúgy bármelyikben lehet. Meg is teszik.

Kivételes esetben tudható, hogy annak a valaminek minden porcikája rendben van.

Ilyen kivétel, pl. a Szentpétervári ACHE csoport. Nem színház és mégis színház, abban az értelemben, ahogy a legtöbb színház sohasem, mert a legtöbb színház nem tudja azt, amit ők tudnak. Egyébként most, hogy őket említettem eszembe jutott az a kritikus vakság, az az óvatoskodó, a tenyérhangra – vagy nem tudom, mire – hallgató rizikómentes ítéletnélküliség, amelyik nem látta azt a tudást, azt a leleményt, gazdagságot, ami legutóbb is megmutatkozott általuk – itt Szegeden.

Az emberek jelenléte a térben. A zenéje. A csendje. A megszólalások, és elhallgatások. A tárgyak, konstrukciók: nem, mint dekorációk. Az öltözet: nem a szép a szépért öncélúsága (hiszen azzal nem úgy foglalkozik), vagy az ellenkezőjére hivatkozó, azt mégsem teljesítő „ússzuk meg akármí” stb. Vagyis minden-minden tényleg az ember arcát tudja, az ember teljességéért van. Ott az egyensúly a térben. Az teljesít, vagy úgy provokál, vagy úgy sokkol, vagy úgy vált ki bennem katarzist, hogy tudom, itt vagyok otthon, ill., hogy tud az otthonomról. Mindenki egyedül van, „minden közösség ködkép”. A láthatatlan közösség tagja vagyok. És a távozásomban egy... Tehát velem közlekedik. A színház is olyan organizmus, ami ott és akkor megismételhetetlenül van, ahogy a lépéseim itt és most megismételhetetlenek, „egyszer, egyetlen egyszer és soha többé”. De ez minden pillanatomra érvényes, döntéshelyzetbe hoz. Újra és újra megmér. Nem vagyok kész, nem tudok semmit. Igent vagy nemet mondok valamire, és akkor az végzetes. Mert az ugyanúgy érvényes, ahogyan én a csavart meghúdom, vagy azt a valamit elkészítem, ha úgy tetszik, a mindenkori tér láthatatlan oltárára helyezem. Nem magam mutogatása, vagy valamiféle hátsó szándék, nem tudom, díj, vagy valami efféle komoly dolog... Mit tudom én, jó futrinka a mindenható igazgató úr előtt.

Mit jelentett neked a színház munkád kezdetén, és mit jelent ma? Fejlődött-e a színház? A saját munkádban látsz-e valamilyen fejlődési, illetve változási vonalat?

A korai előadások főleg konkrét történetekből és látomásokból, ill. az ezekre kérdésekből épültek. Ma az alapindítatás bármilyen lényegtelennek tűnő mozzanat lehet, akár egy pont, kép, történet, hír.

A kérdés, a mozdulat, a probléma, a viszony, a szó azonnal írja, hívja azt, amivel foglalkozni kell, mint pl. a bio tej. Ti. ha tejérzékeny a gyerek, a bio teje szüksége van, az kikerülhetetlen, azt meg kell vásárolni.

Vagy gondolhatok arra a dévai gyerekekre, akinek Csaba testvér ebben a pillanatban gyűjt egy pár cipőre.

VÉDETT ÁLLATOK

Fotó: Révész Róbert

Vannak tradicionális színházak és bábszínházak, prózai színházak, mozgásszínházak, táncszínházak, kísérleti színházak, tárgyszínházak, a képzőművészet eszközeit és a már felsorolt színházi nyelveket, ill. egyéb formanyelveket ötvöző, önmagukat színházként definiáló társulatok stb. A „csak színház”-on túlmutató színházat szeretem – ami lehet hagyományos, ha ott megtörténik –, ahogy a művészet ellenes, antiművészet ellenes művészetet is.

Amikor azt mondom: nem érdekel a színház, akkor nem a színházban gondolkodom. Nem az a lényeges számomra. A színház megújítása sem foglalkoztat, hiszen akkor nem azzal foglalkoznék, ami foglalkoztat.

Az első ránézésre érdektelennek tűnő történet sok mindent tudhat. Pl.: egy ismerősöm mesélte, hogy látott egy idős embert valamelyik újonnan épült bevásárlóközpont mögött, itt Szegeden, ahogy két kezében teli szatyrot tartva, a sárba ragadva állt. A szatyrokat nem tette le. Az egyensúlyvesztéstől is tartva, a szatyrok tartalmát is féltve csak állt ott – szinte mozdulatlanul. Valahogy bizonyára szeretett volna kikecmereggni onnan, mégsem mozgott. Nem tudni, mennyi ideje állhatott így. Amikor az ismerősöm kihúzta a sárból, az idős úr verejtékezve, sápadtan azt kérdezte: – Tessék mondani, ez már itt az út? Megrendítően egyszerű szituáció.

Vagy pl., amikor vendégségben voltam barátaimnál és ők éppen nem tartózkodtak otthon. Hirtelen megszörrent a telefon. Felvettem. Egy napfényes hang szólt hozzám, más nyelven beszélt. Titokzatos módon megtelt a szoba azzal a fénnel. Honnan is szólalt meg ő? Ez a váratlan felfénylés benne/m és kívülem, hogyan is adható tovább? Nem tudható. Található. Meg kell keresni. Mert ha tudnánk, akkor csak ismételnénk. Jól vagy rosszul, teljesen mindegy, halott színház maradna.

Csak ennek a két kis szituációnak hihetetlen sok vonzata lehet. Keresés. Kérdés. Megközelítés. Mit élhetett át az öregúr ebben a sárbaragadtságában? Mi mindent élhetett át életében, ami azokban a pillanatokban felhívódhatott benne? Milyen sorshelyezettel találkozunk ez a pillanat a történelemben? Mi foglalkoztat engem akkor, amikor ezzel a helyzettel találkozom? Itt rengeteg kérdés keletkezik, keletkezhet. Ha nem elfogult, nem az eldöntöttségen alapuló együttérzés közeledik: nem is lehet modor, sem szélsőséges átéltetés.

Tehát foglalkoztatja-e őt? Hogyan foglalkoztatja, vagy hogyan érinti? Vagy hogyan nem érinti? Ez az érintettség vagy nem érintettség megközelíti azt a valamit. Vagy teljesen megváltoztatja. Lehet, hogy bennem egészen más kérdések merültek fel. Lényeges, hogy valódi-e a kérdés, vagy csak séma. Mert akkor nem vagyunk itt. Megraboljuk egymást. Nem történik semmi. Illetve valami történik. A létből való kizuhanás. Mulasztás. Adósság. Ez szinte mindenre érvényes, a fejlődésre is.

A megközelítésnek van tárgyi vonzata, van szövegvonzata, van formája, egy nyelve, ami olvasható a szemlélő számára. Tehát alapvetően nem a színház az elsődleges.

Régóta nem érdekel, hogy a színház hogyan hat. Nem érdekel, hogy a színháznak milyen-törvényszerűségei vannak. Milyen módon épül fel egy előadás általában, és annak milyen szabályszerűsége van. Lehet, hogy miközben nem érdekel, maga a szabály létrejön. De az, hogy létrejön, és az „általunk” jön létre, ez a különbség is teljesít. Rendez. Most, amikor kérdezel, és én válaszolok, miközben hallgatsz engem, mi történik? Mi van a racionális vagy irracionális tünet mögött-fölött-alatt? Mi történik a világban, az

országban? Mi történik bennünk? A mélyben, mi mozdul a mélyben? Annak mi a vonzata? A múltbéli vonzatnak a jelen általi következménye? Ez a végzetes és a csodálatos, hiszen az emlék éberségfokozó, az értelem és az intuíció tudja... Szóval nem érdekel a színház.

Releváns-e a fejlődés feltételezése bármiben is?

Vannak olyan ciklikus tragédiák az emberiség történelmében, amelyek a mindennapjainkban is mint ciklikus tragédiák és ciklikus nem-fejlődések mutatkoznak. Ismétlődés van. Ülepednek, láthatók a tiszta mérgek. Kifinomultabb hazugságrendszerrel veszi magát körül az ember. Átvergődni, tetten érni az embert, az eredőt, az alapállást egyre nehezebb, de e nélkül nincs valódi lét.

Darabjaid olyan világot mutatnak, ahol megbomlott az egység, hiányzik a jelenlét. Ennek helyreállítása lenne a színház tétje?

Nem gondolom, hogy a helyreállítás a színház tétje. Szerényebb elképzeléseim vannak, de nem úszhat meg semmit az ember: tökéletlenségében is állást foglal. Megvallani az alkalmatlanságot, és felfedezni az alkalmasságot. Ha a belső világokat rendezgetem, a külső folyamatokra is hatok. Ha körülöttem a katasztrófa jelei mutatkoznak, reagálnom kell, mert ha a katasztrófa bekövetkezik, nem mondhatom, hogy bocs befelé figyeltem. Nem, mert valójában a katasztrófát kiváltó erőket tápláltam. Itt élünk, ezekben a kozmikus folyamatokban, mindenki kivétel nélkül, akár hallgat, akár beszél, szavaival, hallgatásával, cselekedeteivel potenciális szavazatát adja a mindenkori végkifejletre.

Úgy látom, ahhoz a művészethez képest, amit valamilyen formában rögzíteni lehet (pl. irodalom, zene, festészet, film) a színház folyton küzd a fennmaradásáért. Újra létrehozni azt, amit már egyszer sikerült, mert sohasem biztos teljesen, hogy a következő alkalommal el lehet érni ugyanazt a fokú jelenlétet, mint előzőleg...

Azt nem bánom. Az törvényszerű, hogy újra meg kell találni. Mindig lehet indulni a nulláról. Sőt nekem fontos, hogy mindig megtámadjam azt, ami már megvan: /o. Ellenkező esetben ugyanúgy megmerevedne, mint általában a színház. Pumpálnám a kihűlt formát. Nem tanulnék semmit, sem én, sem a többiek. Annak nincs értelme. A probléma inkább az, hogy ezt a hadüzenetet és önhadüzenetet milyen szinten vagy képes megcsinálni. Főleg ha nincsenek körülmények, nincs helyzeted rá. Akkor a helyzettelen helyzetben csinálsz meg.

Ez a papírszínház pl.: betűk függőnye mozdul, fel és alá. Az itt és most-ban megismételhetetlen... Persze színházi előadásokat is rögzítenek...

Csak hogy az egészen más, amikor valamit videón látsz és amikor beülsz egy térbe, amelyből nem tudod egykönnyen kivonni magad, mint pl. az említett Átkozott történet vagy a lakásban előadott Védett állatok esetében.

Hát ez lehet kényszeredett... pl. a lakástér esetében. Minden térnek van atmoszférája, története, lehetősége, amit felkínál, vagy követel. Észre kell vennem, hogy mit kér, hogy mit hív elő. Az a

VÉDETT ÁLLATOK

Jenei János

Fotó: Révész Róbert

törvényszerűség előjön. Az teljesen mindegy, hogy most harmonikusan, vagy diszharmonikusan vagyunk ott együtt. A lényeg, hogy ez a harmonikus vagy diszharmonikus együttlét valóban megmutatja magát, úgy, hogy közben a megközelítések által felfedezett, megtalált pillanattűzér is a tér ismerője. A szoba, amit elfogadtunk és az, ami foglalkoztatott akkoriban, együtt hívta elő azt a kis kozmikus tájat a csillagos égbolttal. A *Védett állatok* egy ilyen titokzatos, rögzíthetetlen otthonban született. Annak ellenére, hogy az egy kicsi hely volt, mégis kikövetelte magának azt a gazdagságot. Megtanított bennünket egy másféle építkezésre, bátorságra. Ötvenszer játszottuk a lakástérben és egy híján ugyanennyiszer a fekete dobozban. Ez az előadás a pontfények által megvilágított szigetszerű és többrétegű építkezés miatt gyakorlatilag a dokumentálhatatlan kategóriába tartozik. Fotók azért készültek.

Ott talán még inkább igényeltük az előadások utáni beszélgetéseket. De mivel ott a lakástérben nem volt arra alkalmas helyiség, gyakran átmentünk az érdeklődőkkel a Maros kocsmába. Nagyon jó beszélgetésekre emlékszem: volt ott öröm, megrendültség, felháborodott hang, minden.

Jó néhány találkozás, lehetséges együttműködés is éppen a lakástérben megvalósult előadás következménye.

Az ACHE Csoport tagjai korábban már látták az *Átkozott történetet*, és az, hogy a lakásban készült *Védett állatok* eljuthatott Szentpétervárra, személy szerint Maxim Issaevnek, Pavel Semtchenkonak és Vadim Vassilienek köszönhető. Kölszönösen bízunk abban, hogy előbb-utóbb sikerül majd megteremtenünk egy közös együttműködés feltételeit.

A lakásban láthatott bennünket először Oleg Zsukovszkij. A legutóbbi szegedi szólóelőadását követően beszélgettünk arról, hogy a jövőben „valahol” mindenképpen csinálunk közös előadást.

1997-ben a Jel Színház a *Habakuk kommentárokkal* a Szegedi Nemzeti Színházban vendégszerepelt. Szkipe és az előadás szereplői megtisztelték azzal, hogy elfogadva meghívásunkat megnézték a *Védett állatok* a lakásban. Hosszú beszélgetés követte az előadást. Később újra találkoztunk. Szkipe rendkívül nyitott volt, már akkor célzott arra, hogy ugyan nem pontosan látja, hogyan is alakul a jövő, és a Jel Színház „hazatérése,” de valamit majd megpróbálhatnánk közösen.

Vannak-e elvárásaid azokkal szemben, akik bejönnek megnézni a darabjaidat? Mit szeretnél látni rajtuk az előadás alatt és után: sokkot, félelmet, örömet, derűt, komolyságot? Mit szeretnél, hogy megtörténjen bennük?

Kapok egy hívást, ami kérdez. Vagy van válaszom, vagy nincs, esetleg csak kérdésem van, és csak a kérdés marad. Azzal foglalkozom. Nekem nincsenek ilyen értelemben elvárásaim. Ha kikerül egy plakát, az meginvitál, meghív embereket, onnantól kezdve kérdezve vannak, és ők is kérdeznek. A láthatatlan előjel rajzolja az arcot: a válasz tehát aktivizál, de azt vennem kell.

Elképzelhető az, hogy a térben létrehozott jelenlét a „szemlélődben” is felfokozza azt? Találkoztál már ilyen esettel?

Sokféle attitűd van a kizáró és a fogadó között. Ha a katarzis ott van, az következménye valaminek.

Van-e a munkáitok során olyan tapasztalat, ahol ezek az erők maradéktalanul összeadódtak? Tudnál példát felhozni, hogyan működik ez a gyakorlatban?

Amiről beszélsz, az lehet, hogy elviselhetetlen. Azt én nem gondolom, hogy maradéktalanul összeadódtak volna. Biztos, hogy azért nem tartjuk a pályázatokban előírt határidőket, mert a pályázatok is a sokat gyorsan szisztémának kedveznek. Az elviselhetetlen számomra, ha nem hagyhatok időt valamire. Ilyen alkat vagyok. Rengeteget szutyogok. Lehet, hogy hetekig csak néhány percet találunk, aztán kiderül egy hónap múlva, hogy az a néhány perc ugyan értékes, még sincs helye az előadásban. A találkozást elő kell készíteni. Az embereknek, akik önmagukat – a megközelítések által – a találkozásra előkészítik, időre van szükségük. Minden folyamatnak vannak állomásai, amivel a szemlélő, tanú már találkozhat, de az nincs kész, soha nincs kész, nem tekintjük késznek. Változik, érlelődik. Amikor a baba megérkezik, találkozunk vele. Más körülmények között folytatódik az élete és a fejlődése. De ez egy ilyen összeadódás esetében nem kimutatható, pl. az *Átkozott történet* két évig készült, és a bemutatónak semmi köze nem volt ahhoz, amit sejtettünk, ami a belső rendeződés kapcsán a folyamatban várható volt – ezt mindannyian tudtuk, éreztük. Változások követték. Amíg élhetett, amíg volt rá hely, addig nagyon sok mindenben alakult, teljesedett.

Azok ismeretében, amit eddig mondtunk a fogalmakról, az a kérdésem, hogy mikor tekintesz egy darabot sikeresnek, a szó nem pejoratív értelmében?

Hogyha megtörténik az, aminek meg kell történnie. Azt lehet tudni, azt lehet érezni, lehet látni a másik ember szemében, hogy megtörtént az a valami, amiért érdemes volt ott lenni. Ott van a láthatatlan előjel, amire nincs szó, nincs szüksége szóra, semmilyen kifejezésre, semmilyen megnevezésre.

Volt olyan alkalom, hogy azt érezted, az előadás nem működik, ugyanakkor, amikor azokkal beszélteél, akik látták a darabot, számukra nem volt gond?

Volt ilyen, igen, volt ilyen.

Ez nem relativizálja a sikert?

Ha egy ember az előadás után megköszöni, ahogy a szemembe néz, lehet tudni megtörtént-e benne. Az is már nagy öröm, hogyha tudom, hogy benne megtörtént, sőt az a nagyobb, de azért az egy közös érintettség.

Volt-e olyan, hogy hiteltelennek érezted a saját szereplésed, akár Kovács Elemérként az Átkozottban és az Öregek otthonában, akár a Védett állatokban?

Igen, szinte mindegyikben. Csak ritkán éreztem, hogy rendben van, de az is megtörtént.

Van-e külső kontrollod, amikor ezeket a figurákat játszod, ki figyel rád?

A lelkiismeret. Minden romboló és építő kritika, ha őszinte.

Milyen az, amikor egy húron pendül az egész? Tudnál egy konkrét esetet felidézni?

Pl. az *Átkozott történetet*, ami minden esetben három nap beépítéssel járt. Felpakolni a kamionra, elutazni a helyszínre, lepakolni a kamionról, bepakolni az épületbe, beépíteni a teret. Utána jöttek a próbanapok, és csak utána követhette egy vagy két előadás. Egy hét koncentrált fizikai és szellemi erőfeszítés árán történhetett meg egy-két előadás. Mindent magunk csináltunk, nem volt, nincs külön műszaki személyzet. A beépítés első pillanataiban lehet tudni, hogy milyen az összhang, hányan és hogyan vagyunk együtt, az már sugall valamit a tényleges estéről. Előadás után mindig leültünk, és átbeszéltük azt, ami és ahogy megtörtént. Éjszaka bontottunk, rendszerint reggelig. Csomagoltunk és bepakoltunk a kamionba, és így tovább. Budapesten a Mu-ban a második este, és Postdamban nem beszéltünk arról, hogy megtörtént, mert az annyira evidens volt mindenki számára. Tudtuk, nem csináltunk adósságot, nem egy színházi előadás volt, nem visszaélés más emberek idejével, nem magunk mutogatása, nem tehetségfitogtatás vagy mutatvány, hanem ott megtörtént az, aminek meg kellett történnie.

Ezek szerint elmondható az, hogy az előadásaidban a hiba elsősorban nem a technikára, hanem a jelenlétre vonatkozik?

Van olyan, amikor láncreakciószerűen mennek tönkre a dolgok. Ha az emberek mindig azon lennének, hogy azok a konstrukciók működhessenek, akkor az elvihetné őket. Kivétel az, ha egy adott helyzet épp arról szól, de soha nem azon van a hangsúly, hogy minden működjön. Valóban van olyan, hogy egy csomó dolog nem működik, ennek ellenére a jelenlét, meg a térben az a láthatatlan érintettség, az ott van, és az... valóban van.

Visszatérve arra, hogy akkor tekinted sikeresnek az előadást, amikor mindenki részt vesz benne. Ezt szeretnéd elérni az előadásaidal?

Nem. Hát, hogy a sok mutató között feljöjjön a... ugye, minden előadás mást közelít meg, másra, máshogy, esetleg máshonnan kérdez, más problémával foglalkozik, ugye nem a mondanivalóról van itt szó. Ha a mutatók kérdések, akkor a kérdések között felfeszülő valami, ami megnevezhetetlen, gyakorlatilag kimondhatatlanul, de felszínre hozza azt, amit a kérdések megközelítenek. Inkább azt mondanám, mindenki potenciális hordozója, annak is, amiről nem akar tudni, vagy nem tud.

Szóltunk már arról, hogy a színháznak minden egyes alkalommal meg kell küzdenie azért, amiért született. Mondhatjuk-e ezek alapján, hogy egy előadás más és új az előző változatához képest? A te esetében ez ott nyilvánul meg, hogy pl. a Védett állatok az albérletedben született, később átkerült egy konstrukcióba, a fekete dobozba, ahol új elemek kerültek a darabba.

Van egy születésben lévő nyelv, aminek bizonyos elemei lehet, hogy egy újabb előadásban ott vannak, de azok az elemek lehet, hogy pont az ellenkezőjét jelentik annak, amit jelentettek az előző előadásban. Meglepetés. A pólya, ami megjelent már az *Öregek otthonában*, sőt megjelent az *Eszme-időben*, elszáll a babakocsiból, vagy a bölcsőből. A pólya szinte mindegyik előadásban ott van, de mindig más módon van

ott, s másnak a születését vagy másnak a foglalatát jelenti, másról beszél. Egy mozzanat magához vonz situációkat, tárgyakat, eszközöket, szövegeket, írásokat, képeket. Ez a mozzanat teljesedésében már mutat egy lehetséges irányt, vagy incselkedik valamivel, s akkor az, amivel incselkedik, a következő előadásban már ott van, oda hívódott. Egy olyan nyitott folyamat, ami állandóan szüli önmagát. Folyamatos vajúdás.

Ezek szerint az előadás alapgondolata nem eleve adott, hanem kialakul a próbák során?

Amit megközelítünk az adott, de ami a megközelítés által hívódhat, az ismeretlen előttünk, ugyanakkor az történhet bennünk, annak hordozói lehetünk, nem minden esetben van ez így.

Pilinszky azt mondja az egyik interjújában, hogy „a színház általában elvesztette a jelenlétet. Miért vesztette el a jelenlétet? Mert bizonyos eszközökkel abszolút jelen akar lenni.”⁵ Szerinte ez az agresszív színház jellemzője, mert provokálása „övn aluli”.⁶ Te hogyan viszonyulsz a provokáció kérdéséhez, egyetértesz Pilinszky megállapításaival?

Igen, ha a provokálása, ill. az eszközök, amelyekkel jelen akar lenni, nem tartja tiszteletben az embert. De félreértelmeznek, öncélúan visszaélnek színház-teoretikai elképzelésekkel is. A legjobb példa erre Artaud kegyetlen színháza. Voltak/vannak, akik szó szerint vették/veszik a kegyetlenséget, valóban megtörténik a térben, sőt fizikai atrocitások is érik a nézőt. Artaud-nál, nem erről van szó.

Ma a színház hatni akar, mindent elkövet, mindent felvonultat a sikerért. A színház szakrális tisztasága, egyszerűsége eltűnt. Ha tehát ma valahol megmutatkozik, az provokál igazán.

Azt mondtad, hogy számodra akkor sikerült az előadás, ha látni a másik emberen, hogy megtörtént. Pilinszky azt mondja egyik interjújában, hogy „tökéletes előadás, tökéletes összhang, hála Istennek, nincs is.”⁷ Mi a véleményed erről?

Az, hogy valami megtörtént, nem azt jelenti, hogy az tökéletes.

Amire Pilinszky gondol az bizonyára a kvalitástalan, minőségtelen, vegytiszta, steril szellemproduktum, ami nincs.

Úgy tűnik a Metanoia előadásainak nincs szüksége tapsra. Miért? Mit fejez ki a taps?

Shakespeare *Viharjában* Prospero azt mondja: „...célom a tetszés volt...” Nekem célom nem a tetszés és természetesen nem is a megbotránkoztatás vagy a botrány, ezek mind csak következményei lehetnek annak, ami a térben megtörtént, történik. A közmegegyezés elhúzódik, elfordul attól, amit nem ért, ami szokatlan, ami az átlagtól eltér, ami ismeretlen, idegen számára. Miért válik fontosabbá az ismétlő, leíró

5 Pilinszky János összegyűjtött művei. Beszélgetések, Századvég, Bp., 1994, 148.

6 i. m. 148.

7 i. m. 212.

ÁTKOZOTT TÖRTÉNET

Katona Tamás

Fotó: Révész Róbert

aktus a tanulás, ill. a megértés, felfedezés aktusánál. A gyerekekben szocializálatlanságuknál fogva ez a kíváncsiság van meg mindaddig, amíg a haszonelvűség vagy valami más be nem kebelezi őket. Az általában a rizikómentes, biztonságosnak tűnő irányokat ajánlja figyelmükbe. De ott soha nincs semmi.

Halász Péternek köszönhetem, hogy Henri Darger művészetét valamelyest megismerhettem. Henri Dargerről azt állították a pszichológusok a képei és több ezer oldalas háborús regénye alapján, hogy pedofil és tömeggyilkos lelkületű. Úgy tűnik nem merült fel, ill. nem úgy merült fel a hagyatékát analizáló, elemző szakemberekben, hogy Henri Darger nem csak tanúja, inkább elszenvedője lehetett azoknak a gonoszságoknak intézetben töltött gyermekévei alatt, amelyeket kénytelen-kelletlen lelkülete művészetének centrumába helyezett. Természetesen nem a művészet kedvéért, de nem is lelki perverzióból, hanem, mert észrevette, hogy a világ perverziója semmiben sem különbözik az intézetben átélt borzalmaktól, sőt. Ha úgy tetszik, a világ összes intézetét – és nem intézetét – egyben látva, egyben élve az összes gyermekrabszolga mennydörgő sikolya volt az övé festészetében és háborús regényében. Ezzel kapcsolatban figyelt. Gyűjtött. Gondolom, azt látta, hogy amit sejt, az úgy van. Azt még el kellett viselnie ahhoz, hogy dolgozhasson, festhessen és élhessen. A szobájának falán csüngő kis pléhfeszülettel gyakran perlekedett – meg is dobálta. Csak halála után derült ki, hogy írt és festett. Nem beszélt róla senkinek, a takarítónőnek is csak annyit, amennyit az látott, ti. épp festés közben nyitott rá. Nem tudott volna, mert elviselhetetlen lehetett számára a felismerés, amely foglyává tette. Henri Darger csak hagyta tovább futni képzeletében azokat a szájakat, hagyta, hogy organikus egésszé váljanak benne azok a folyamatok. Ha úgy tetszik, világosan látta, hogy az ember miféle poklok hordozója, generálója: a lágerek világát előre látta, előre látattott.

Művészete summája körülbelül ez lehet: A legnagyobb borzalom, hogy az ember nincsen készen önmaga fogadására, hogy ember lehessen, hogy ember legyen. Itt a taps helye.

Tapsolni az sem tudna, aki ezzel tisztában van, pláne azért nem, mert ennek a tudásnak nem egyedüli ismerője. Ott van a taps helye, de mégis valami történt, ott valami valóban történt a mutatók által. Ott valami valóban megvan.

A megrendültség egyébként is erőtlen a tapshoz, más irányú erők rendeződnek akkor a csendben. De mondom, attól még ott van a taps helye, és ha tapsolni kezdenek, az is lehet megrendítő, hiszen az minősítheti a helyzetet és/vagy a jelenlévők őszinteségét.

Örök kérdés Auschwitz kapcsán, hogy lehet-e beszélni a katasztrófáról? Vajon az esztétizáló nyelv nem teszi fogyaszthatóvá a tragédiát? Hogyan lehet erről szerinted hitelesen beszélni? Elég csak beszélni? Azért kérdezem ezt, mert ahogy egy kritikusod is mondja, előadásaid fontos mozzanata a KZ, illetve az elnyomó rendszerek leleplezése.

Olvasom, hogy valaki Auschwitzról azt mondja, „téma”.
Micsoda? Néző? Művész? Díj? Oscar-gyanús film?

Aki emlékszik, életet mond. Aki felejt, ismét. Mit is?

Van, aki beszél. Van, aki hallgat.

Gyűlölet van. Idegengyűlölet van. Antiszemizmus van.

Ami megtörtént, ami van, arról beszélni kell.

Ha valaki számára Auschwitz előtt még nem volt világos, hogy az emberi lény milyen aljas, milyen szörnyeteg tud lenni, akkor Auschwitzból látnia kell.

Auschwitz-cal korán találkoztam. Ötéves lehettem. Nem jártam még iskolába. Az asztalon találtam egy képes történelemkönyvet. Apám felejtette ott. Nézegettem a repülőgépeket, tankokat, katonákat, a lebombázott városrészeket. Aztán megpillantottam a gyerekeket a szögesdrót mögött. A kép előterében álló fiút, ahogy néz rám. Egy másik képen láttam az egymásra hányt, csonttá soványodott élettelen testeket. Újra az ő szemébe néztem, hosszasan. Kínéztem a szögesdrót mögül. Miért!? Nem tudom, hogy beleborzongtam-e. Megsejtettem valamit a dolgok állásáról. Éreztem, hogy erre nem kapok magyarázatot, mégis – anyámék így mondták – hosszú időn keresztül naponta követeltem a könyvet és a magyarázatot.

Van magyarázat. Auschwitzból látható a világ valósága. Látható, hiszen a „világ” – kivételek voltak – nem csak asszisztált ahhoz, hogy Auschwitzban minden addigi méreteket meghaladó, átgondolt, megtervezett, szisztematikus népiirtás megtörténhessen. Akik azt hitték, nem érintettek, hallgattak. Hallgatnak. Azok ugyanúgy Auschwitz létrejöttét segítették elő. Nincs semlegesség. Ma sincs másképpen. Állásfoglalás van.

Hogyan lehet szembesíteni?

A gyermek néz.

Látja azokat, akik a szögesdróton kívül vannak, a fényképezőgép mögött.

Még nem tud hagyományról, sem vallásról, bűnről, ártatlanságról, sem nemzeti hovatartozásról, csak azt, hogy akik a szögesdrót másik oldalán vannak, azok zárták ide.

Ahogy a kép most íródik, a betűk objektívje mögött a szem találkozik a gyermek szemével: benne láthatja minden ember, hogy ki is ő Auschwitzban.

Ahogy a kép most íródik, a betűk objektívjében szemem találkozik a gyermek szemével: benne látom, hogy kivagyok én Auschwitzban.

Innen megszólalni!

Azt a tapsot is hazugnak tartod, amit megköszönés gyanánt kapna valamelyik előadásod?

Ha a tragédiára, katasztrófára emlékszem, akkor az emlékezetnek nem a tapshoz van köze.

A kérdés az, hogy mit akar megköszönni, egyáltalán meg kell-e köszönni azt a valamit. Nem állja-e el ez az útját egy lényegesebb mozzanatnak, történésnek? Ha nem a csendben van a köszönet, akkor nem biztos, hogy hazugságnak tartanám – ha pl. jó humorral találkozom, bizonyára nem bírom ki a nevelésből is fakadó estleges combcsapkodás, vagy taps, vagy egyéb, a nevetéshez társuló, hasonló kísérőjelenség nélkül –, de taps is sokféle van. Bizalmatlan vagyok a tapssal, sok esetben árulja el azt, amit megköszönni látszik. Ugyanakkor a taps elutasítása lehet indokolatlan, láttam már ilyen, az előadás végét tudatosan kódosító akármit.

A *Védett állatok* esetében ott a taps helyén általában hosszú csend volt, aztán újra hallani lehetett a fekete dobozban, ill. annak előterében zajló történetek átkötő zenéjét. Akkor azt mondtam, hogy „volt nekem egy nagybátyám”. De csak ezt az egy mondatot. Az érdeklődők még érkezésükkor, a belépő mellé kaptak egy kommentársort. A kommentárok között volt egy kis írás a nagybátyámról. Tehát annak első mondata hangzott el, és akkor a térben megtörtént ugyanaz, amit a nagybátyám csinált a téglagyárban, amit a kommentár szövege elmesél. Azon a ponton a személyes emlék már régen nem az, ahogy a helyszín sem az.

(Az említett kis történet kommentárja a következő:

Volt nekem egy nagybátyám. Ő agyvérzéssel született – emiatt több műtéten esett át. Nagyon szerette az embereket és az életet. Epilepsziás rohamai nem tudom pontosan, hány éves korában kezdődtek, azt viszont tudom, hogy sok gyógyszert szedett, és mindig nagyon figyelte az óráját, hogy pontosan időben vegye be azokat. A nagymamáék akkoriban egy téglagyár telephelyén laktak. Emlékszem, a kuli megrezegtette a falakat, hiszen csak pár méterre haladt el a ház mellett, amikor a kiégetésre szánt téglákat szállította a kemence-beállókhoz. Volt ott a téglagyárban egy üres disznóól, amit a Lacika – így hívták a nagybátyámat – átalakított: kibélelte újságpapírral, kimeszelte és ráfestett egy házszámot is. Ez volt az ő házikója, ide húzódott vissza, amikor egyedüllétre vágyott. Egyszer beavatott egy fontos tervébe, ami akkoriban nagyon foglalkoztatta. Erről csak mi tudtunk, és hallgattunk is róla. Téglaport vegyített össze vízzel és ezt a keveréket flakonokban tárolta, s amikor megkérdeztem tőle, hogy mire lesz ez jó, vagy mi a célja vele, akkor azt válaszolta, hogy biztosan látom, mennyi a rosszság körülöttünk. Ő úgy döntött, elkezd a maga kísérleteit, és ezzel a vegyülettel naponta háromszor, pontban a saját gyógyszereinek bevitelével egy időben, meglocsolja a téglagyár területének azon részeit, ahol a legtöbb veszekedést, kiabálást szokta hallani. Pár hét múlva örömmel újságolta: hat a szer, mert azokon a területeken kevesebb a gyűlölködés, békésebbek az emberek, mint annak előtte. Ha jött a roham, mindig útra kelt, csak úgy gyalogszerrel tíz kilométer is megtett akár. Egyik nap a nagymama elküldte őt a boltba vásárolni. Laci ezután többé nem jött haza. Sokszor mondta, hogy elindul, és keres magának egy orvost, aki meggyógyítja. Budapesten, egy metrókocsiban halt meg. Rohamot kapott – az emberek nem segítettek neki, úgy mesélték, részegnek nézték. 19 éves volt. Elöttem van, ahogy az óráját nézi és siet, hogy gyógyszereit bevegye, és előttem van, amint szalad a flakonjával, hogy harmóniát teremtsen... – ez volt életem legmegindítóbb és legszebb istentisztelete. – Nincs hozzá fogható vasárnapi prédikáció...)

VÉDETT ÁLLATOK
Fotó: Révész Róbert

Mesélnél még a nagybátyádról?

Nem. De azt elmondanám róla, hogy amikor valaminek vagy valakinek örült – lehetett az bármilyen csekélység –, azt szinte mindig önfeledt tapssal, ugrándozva tette. Az egyszerű, de őszinte emberi gesztust mindennél többre értékelte.

A metanoiáról Hamvas Béla a következőket írja: „... a gyermekkorba visszatérni és felismerni, hogy az emberi lét egész és tiszta csak az idillben lehet. A fordulatot a vallással keverték össze, de a valláshoz semmi köze, már csak azért sincs, mert a vallásoktól függetlenül az őskorban e lépést a föld minden népe ismerte. Visszatérni ahhoz, ami az emberben tiszta és egyszerű. (...) a fordulat hellenisztikus neve, amely valószínűleg az ősi orphikus-pythagoreus hagyományból való: Metanoia. Jelent pedig megfordulást. Ez a beavatás rokonsága a halállal, de ugyanakkor születés, egyes hagyományok újjászületésnek is nevezik.” Van-e számodra külön jelentősége annak, hogy melyik kultúrkörből származik a szó? És egyáltalán mi az, ami ezzel kapcsolatban fontos számodra?

A fordulat előtti mozzanat és a fordulat lényeges számomra, valamint a fordulatra hivatkozó gaztettek előzménye és következménye a történelemben: az emberség utáni lejtőstruktúrák összessége, hatása. Nemcsak a bűnbánó-bárcacsokrok, vagy a mellékterméknek minősített apokrif irodalom, de az inkvizíció, a keresztesháború, az indiánok kiirtása, a véres – sőt a lelket vértelenül torzító, vagy a kollektív öngyilkosságra felhívó – térítések bármelyikét említhetném, és így tovább.

A magukat kereszténynek valló emberek többsége és a többi – a kivételek kivételek voltak – antikrisztusi nacionalista-felebaráti sötétségében (nemzetiszocialista „isten küldötte vezérei”: emberszörny, vagy micsoda) végigasszisztálta, végrehajtotta, elkövette, megcsinálta Auschwitzot.

Csak kivételek voltak. Tragikus az a tény, hogy azt kell mondani: tisztelet a kivételeknek. Miért? Mert a kivételek csak úgy cselekedtek, ahogy azt a normális emberi magatartás diktálta. Auschwitz – és a többi borzalom – megakadályozása lehetett volna az egyetlen normális és általános emberi magatartás. Nem volt az.

A kivétel nem vallásosság és nem nem vallásosság kérdése, hanem emberség kérdése volt. Az, hogy csak kivételről lehet beszélni, katasztrófa az emberre nézve, különösen a keresztény emberre nézve. Hiszen ez pontosan azt jelenti, amit jelent, hogy csak kevesek voltak. Csak kivételek voltak.

Az a nem vallásos kivétel, aki nem asszisztált, sőt szembeszegült, vagyis életét kockáztatva segítette embertársait, a metanoiából többet valósított meg, mint az a felszentelt, aki ezt nem tette, bár hite szerint ezt kellett volna tennie. Miért? Mert hivatkozása szerint: „keresztény emberségét és hitét az Ő- és Újszövetség törvényeire, parancsolataira, azok egységére, kinyilatkoztatására alapozta.”

Csak a kivétel cselekedte meg azt, amire hivatkozott. Számára nem az örömhírt kanonizáló gyűlölet, nem a gyilkosság magatartása mutatkozott meg, hanem az önmagától értetődő emberi magatartás.

Már az első két parancsot figyelembevétele elegendő lett volna ahhoz, hogy ez a meggyőződés a gyakorlatban ne csak a kivétel evidenciája legyen.

Az általános vallásos magatartás valójában semmibe vette őt, akire hivatkozott. Az általános, nem vallásos magatartás másra hivatkozva tette ugyanezt.

Ha már Hamvas idéztet a „metanoia” kapcsán, érdemes idézni egy másik gondolatát is:

„Minden közösség immorális, amely magából bárkit bármiért kizár. Ezért nép, osztály, vallás immorális közösség. Egyetlen közösség létezik, melynek bázisa az egész emberiség, és ez az Egyház. [...] Az Egyház nem vallásos (történeti) konstrukció, és az olyasmi, mint „egyházi állam”, nonszensz. Az Egyház az emberiség államfőletti, népfőletti, osztályfőletti, vallásfőletti egysége a szabadság jegyében.”

Világos, hogy a Hamvas gondolatára hivatkozó is kizár, ha nem veszi figyelembe, hogy egy másik embertársa számára a szabadság definíciója nem a hamvasi fogalmakon nyugszik.

A megkülönböztetés sohasem szembeállítás. A hagyomány a hagyománnyal nem szemben áll. A tradicionalizmus köntösében persze ma is a szembeállításon munkálkodnak a „származásukra” hivatkozó szakrális-übertárs jelöltek, mert szükségük van az erény-álcára, a bűneiket igazolni akaró hamis metafizikára és a történelemhamisításra. A szembeállítás: ellentét, gyűlölet, kizárás. A különbözőségek egységet és gazdagságot alkotnak a szabadságban. A szabadság hamis értelmezése, az embert kizáró meggyőződés, az önmagát kizáró kivétel: mindig embertelen.

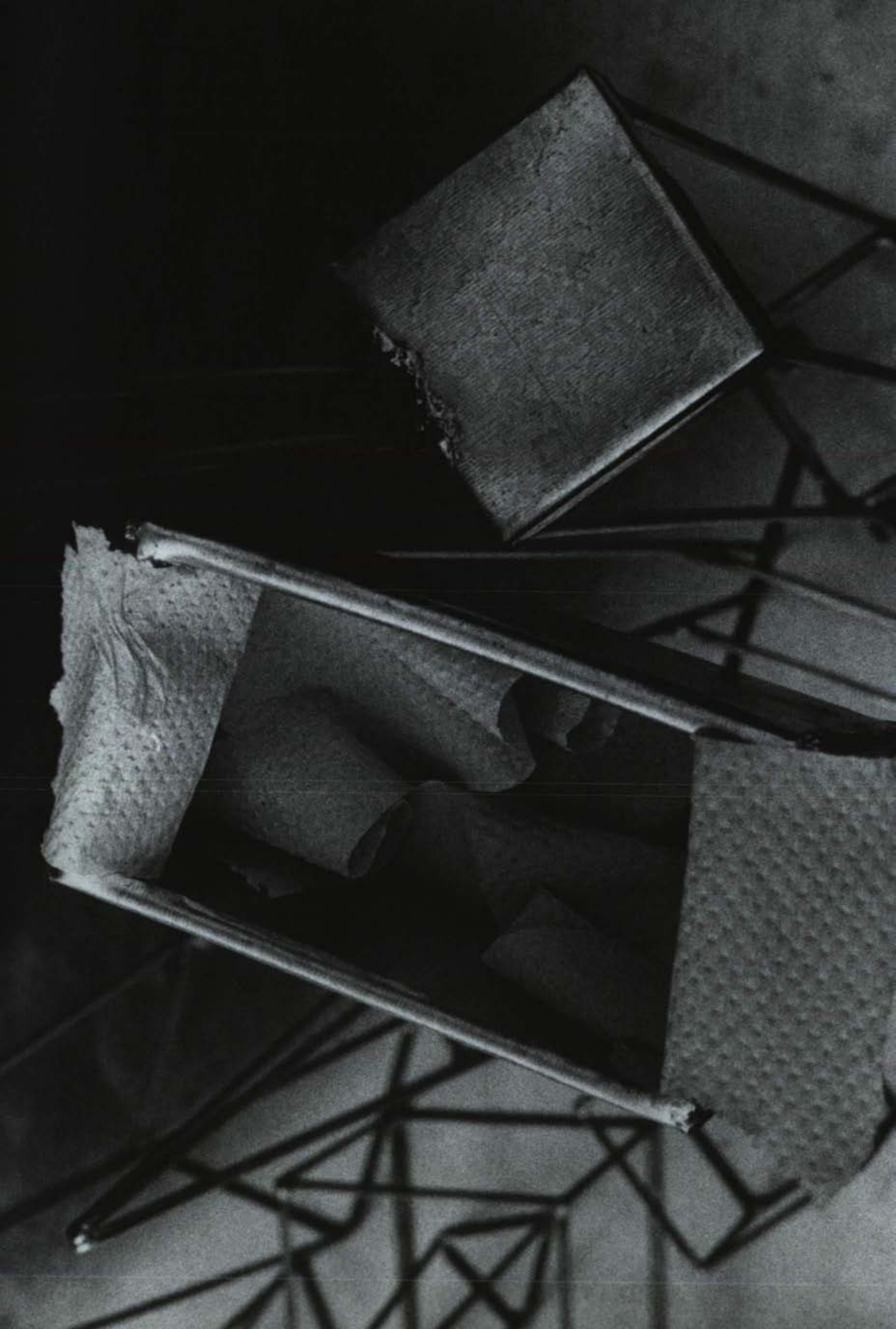
A kizáró kizárásával önmagát zárja ki! Olyan, mint a hurira áhító, elhibázott életű, öngyilkos terrorista, aki paradicsomról álmodik, azért poklot csinál magából másoknak, miközben azt képzei, önfeláldozó.

Ahogy a nyelv öltözetéből felcsapó gyeheha is, ha kávéja és süteménye fölötti ájultságában lendületet ad a fogcsikorgásnak, közben ugyan hiába gondol az ellenkezőjére, ha a konklúzió pillanatában meg moccanatlan nem fordul, csak hüledezve pillog bogárkájával: nem veszi észre, hogy aki felé hunyorog, azzal ő egy – vagyis, hogy mégsem –, tehát az adott pillanatban hallgatásával maga fölött mond ítéletet.

A nevet immár tizennégy éve használjátok. Életemben is bekövetkezett a metanoia, vagy ez a szó inkább a színházi működésekre vonatkozik?

Még Szekszárdon történt. Tizenöt-tizenhat éves lehettem. Egy vendéglátóegységben rám jött a pisilhetnék. Bementem a vécébe. Az egyetlen működőképes, arra a célra szolgáló kerámia-alkalmatosságban vécépapírkupac magasodott. Elvégeztem a kisdolgot. A sliccemet gombolgatva vettem csak észre, hogy a vizelettel átitatódó vécépapír félrebillent fejet, arcot formáz. Nem tudom mennyit időztem így, ebben az arc fölötti megrendültségben. Az asztaltársaságból, akiket már jó ideje magukra hagytam, valaki benyitott a vécébe. Értetlenül nézett rám, ahogy a vizelettel átitatott vécépapírra mutatva kérdeztem tőle: „Ki az ott?” Tekintete felélenkült: „Lehetetlen! Ez lehetetlen! Ilyen nincs! Hát ő! Ő az!” – kiáltotta. Az asztaltársaságból senki sem látta azt az arcot csak úgy általában egy ember arcának. Egy töredékpillanattal azután volt már, hogy szemei lezárdtak. Ott a kereszten.

Annak a töredékpillanatnak táguló, még homályos külső-belső diagnózisa, ami nem volt előzmények és következmények nélkül, egyre többet mondhatott:

TÚLMENT (HARMINC MÉTER)

meditációs objektum

Fotó: Révész Róbert

a fordulatról,
a fordulattal való visszaélésekről (az „... és egyszerre ott vala a gyom...”: mint az örömhírt kanonizáló gyűlölet és a gyógyító hatású gyomnövény, mint kivétel),
arról, ami aránytalan és összhangtalan, szabálytalan és törvénytelen,
a nullapont-egzisztenciáról, amely megteremtette a tömeg-élettervet, ami ma eleve adott és látható, hogy hová vezet,
arról, hogy az ember gyümölcse az egész, nem csak önmagáért van, ahogy a csak egyéni üdv lehetetlen, a megváltás által újra teremtetett létezés ösképeréről,
az egészben való érintettségéről, az érintettség időszakos zártlanságáról,
a zárlatokra rálátás pillanatainak következményéről: az önvizsgálat, a gyógyulás és a jóvátétel lehetőségéről,
arról, hogy csak megkülönböztetett szabad személyek alkotnak egységet, és, hogy minden más egység álegység,
a törvény és a szabadság emberéről,
arról, hogy nincs pillanat, történés, amely ne lenne kapcsolatban a fordulattal,
a nem előjeltelen, nem minősítetlen semmitudásról,
Hamvas türelmes bolondjának nevetéséről és melankóliájáról.

Mi van tovább?

Most pl. varrnom kell. Főleg a nadrágjaimat hanyagoltam el. Más varrnivalóm is van, amit ajándéknak szánok.

De mielőtt elmennék bébiéltelt vásárolni, mert valójában az következik, nem a varrás, az majd csak utána, még elmondanék egy történetet:

Január noccsa hercege, aki akkor, saját bevallása szerint, a hercegi iskolát járta, a berlini hercegi szerény pulpituson – ahol egy kis indián kerámiásátor csüngött mécsessel a szobája közepén – mutatta meg akvarelljeit. Narancsok, sárgák, kékek, pirosak, aranyak, ezüstök. Az egyik képet nézve mutatja és mondja: ez itt a lepkevilág, amit az emberek mennyországnak neveznek. Ez a föld. Ez a pokol. Ez meg itt egy részeg punk a nyugat-berlini parkban.

Sokáig neveltünk.

Tényleg nem tudom, hogy ő ott most akkor mennyiben lehet Február indián.

Ami úgy van elgondolva és megcsinálva, az lehet mennyei. Azon a képen az a részeg punk, főleg hasiszünetben, nem tudom, milyen arányban gondolt/nem gondolt a következőkre:

Ugye pl. innen a nyugat-berlini parkból egy mennyei topánkában is lazán ellehet sétálni a pokolba, igaz csak abban az esetben, ha már eleve nem a pokol indul a sétára, ahogy a hedonista mennyei turmixától is könnyen kaphat valaki – pusztán alkatánál fogva – gyomorrontást, mert annak az éhezőnek meg már egy falat is lehet mennyei mennyiség... etcetera-etcetera. Na most, nekem perpillanat annál több falat kellene meg még néhány üveg sör.

Beszélgetésünk során, illetve előadásaid kísérőszövegeiben többször is idézted Hamvas Bélát. Kiket vagy kit tekintesz „mesterednek”?

Nem ilyen irányú az ambíciója.

Számodra mit jelent a „mester” fogalma? Valaki, akit követsz, vagy valami más?

A láthatatlan látható arcra gondolok most, amikor ezt a szöveget idézem:

„A bolondot azonnal föl lehet ismerni. A bolond olyan ember, aki buta, de nem tud trükköket. A buta igyekszik bebizonyítani azt, amit állít, a logikája sántít, de van logikája. A bolond viszont fűtyül a logikára. Ő rövidzáratokkal dolgozik. Neki bármi bármit bizonyít. A bolondnak rögeszméje van, és szerinte az égvilágon minden őt igazolja. Jellemző, milyen fesztelenül bánik az indoklás kötelességével, mennyire hajlamos úton-útfélen a megvilágosodásra.” (Umberto Eco)

Szabó Lajos írta: „Nincs semlegesség. Állíts, vagy tagadj! Vezess, vagy kövess!”

A hölgy, aki fagyaltszínű ruhájával valójában arra a láthatatlan öltözetre hívja fel a figyelmet, amit nekem is viselnem kell ahhoz, hogy valódi lényébe öltözve a fagyaltszínű félre ne vezessen.

Kimentem a lakásból. Megálltam az ajtó előtt. Rágyújtottam egy cigarettára, és nekitámaszkodtam a korlátnak. Nagyon erős, hideg szél fújt. Láttam egy vadgalambot, amint nehezen egyensúlyozva ereszkedik az udvar közepe felé. Földet sem érve, az erős szélhőkésztől meg-megbillenve, magát újra és újra egyensúlyba hozva csőrével a táplálékra tűnő valami után kapott. Rengeteg kísérletet kellett megtennie, mire a csőrével valóban felcsippentett valamit. Úgy tűnt, hogy egyensúlyozásával tulajdonképpen megvárja azt a pillanatot, amikor a szélhőkészt a táplálék irányába segíti. Újra és újra kivárt. Már ez az engedő küzdelem is, ahogy a galamb kerül a fölösleges mozdulatokat, pirulásra késztetett. Csak később vettem észre, hogy a galamb jobb lábfeje teljesen hiányzik, csak úgy a csonkján támaszkodott meg egy-egy pillanatra, amíg a szélhőkészt engedték. A magam aktuális hülyeségére gondoltam.

A hölgy, aki fagyaltszínű ruhájával nem önmagára, hanem valójában a láthatatlan öltözetre hívja fel a figyelmet, amit nekem is viselnem kellene az adott pillanatban, hogy őt láthassam.

Sétálni indultam, és akit előtte telefonon órákig hiába kerestem, szembe jött velem.

VÉDETT ÁLLATOK

Fotó: Révész Róbert

GENIUS LOCI

A hely szelleme nyomot hagyhat a lényünkben. Milyen nyomokat hagyott benned a szülőhelyed?

Az alulvilágított Dombóvár városkában születtem katolikus, református szülők gyermekeként. A vár egyetlen villanypózna-magasságú keskeny rommaradvány, ahol tavasztól őszig gólyák tanyáznak, úgy is nevezik: gólyavár. Szüleimmel és testvéremmel három éves koromig albérletben éltünk egy cigány házaspárnál. Bátyám mellett kislányuk volt első játszótársam. Patkányok a padláson, a pincében, a konyhában, a hálósobában is előfordultak. A legelső mondatom is erről szólt: „Anuka, zörögnek a patkák.” Később tanácsi lakásba költöztünk, közvetlenül egy kocsmá szomszédságába, néhány száz méterre a vasútállomástól. Emlékszem azoknak a vasúti hangszóróknak a hangjára, amelyekből nem az utasoknak szánt információk visszhangoztak.

Első emlékem, ahogy két kis láb megy alattam, nem tudtam, hogy azok hozzám tartoznak, csak azt, hogy két kis láb lépeget alattam. Nagyon mulatságosnak tartottam őket, ahogy ott bottladoznak a cementlapon. Kinevettem a saját lábaimat. Aztán öt éves koromig teljes gyermekkori amnézia következett. A gyermekkori csavargások főbb helyszínei – a foci pályákon kívül – a sziget-erdő, a kiserdő, a tüskei árokpart, a Kapos és a Sásdi folyók összefolyása, a téglagyár és az azzal szemközt nagy rét volt. Emlékszem a szomszédok különleges temperamentumára, a veszekedések mindennaposak voltak. Nem egy tragédia játszódott le közvetlenül mellettünk: verekedés, öngyilkosság. Ott szinte mindenki a Szabad Európa rádiót hallgatta, apám is. Anyám mégis gyakran szólt rá, hogy halkítsa le. Mivel azt mindig zavarták, apám káromkodott, előfordult, hogy csak a hírek vége felé vált érthetővé néhány mondat. Az ordítózás, sercegés, morzejelek, szignálok, orosz, magyar, mindenféle szövegtöredékek, indulófoszlányok, anyám meséinek, csúfítgató hangjának keveréke meg a kerti tücskök cirpegése alkotta az esték zenéjét. Szorongó arcokra emlékszem, félelemre.

Minden nyaramat Mohács-szigeten, édesapám szüleinél töltöttem. Alsó- és Felsőkanda, Újmohács maga volt a paradicsom. A szigeti emberek nagyon barátságosak voltak, az ott vendégeskedő idegeneket is jó előre köszöntötték. Sok száz szilvafa és eperfa szegélyezte a Dunát a szigeti oldalon. Akkor még egészen vad partszakasz volt az, szemben zátonyokkal és homokszigetekkel. Emlékszem, áradáskor egymás után dőltek a fák a vízbe, megdőbentett a természetnek ez a kegyetlen játéka. Egyszer a nagybátyámmal bunkert építettünk az egyik fára, ott aludtunk kint néhány éjszakát közvetlenül a parton. Akkoriban nagyon tiszta volt a Duna vize, nagyanyám gyakran mosta abban a ruhákat, az alsószojnyákat és az ágyneműt is. Amíg száradtak, ő is megmártózott a vízben. Ott tanultam meg úszni. Rengeteg özet, szarvast, fácánt, rókát lehetett arrafelé látni. Erős, megmagyarázhatatlan vonzalom alakult ki bennem a táj iránt. Egészen kicsi gyerekkoromtól énekelve köszöntöttem a Dunát, a fákat, az egész szigetet, így is búcsúztam, amikor véget ért a vakáció, és vissza kellett utaznom Dombóvárra.

Idilli volt ez a gyerekkor?

Mohács-szigeten mindenképpen. Ott a csend atmoszférája már érkezésem után néhány pillanattal szembesíteni tudott azzal a belső zaklatottsággal és agresszióval, aminek hordozója voltam az adott pillanatban. Valódi találkozásom a hellyel és az ott élő emberekkel mindig csak néhány nappal később, az

atmoszférával való fokozatos átítatódás után következett be. Lehetett tudni a pillanatról: most valóban csendben vagyok a csendben. Abból már meglehetett szólni. Dombóvár egészen más volt.

A Perovics családnév kevert származásodra utal. Okozott-e ez benned valamiféle másságtudatot? Piszkáltak-e emiatt?

Nem gondolom. Az emberen, és a környezeten is múlhat, hogy a kevert származás – ahogy mondod – a sokféleség egyensúlyának gazdagságaként, vagy a centrumtalanodó, nullifikálódó gyökértelenségérzet identitásproblémájaként jelentkezik. Persze kérdés, hogy a sokféleség egyensúlyából fakadó megnyilvánulást nem kezelik-e eleve másságnak?

Gyerekkoromban szomszédunk, T. bácsi mondott olyan szavakat, idegen kifejezéseket velem kapcsolatban, amiket nem értettem. Apámtól aztán kérdezgettem is, hogy azok mit jelentenek. Apám nem mondta meg, de láttam az arcán, hogy mindegyik nagyon sértő lehet, annyit mondott, hogy nem lényeges, és nem kell T. bácsi szövegeléseivel foglalkoznom, különben is, ha kicsit iszik, olyankor összevissza beszél. Persze minden szót megjegyeztem, és utána is néztem.

Van egy emlékem az óvodából, aminek lehet, hogy nincs köze a kérdésedhez, mégis nekem úgy tűnik, a vezetéknevem addig, és talán később sem hangzott el olyan ellenségesen, szégyeltnivalóan. Délutáni szieszta ideje volt, amikor a gyerekeknek kötelező lepihenni. Nem tudtam elaludni, sőt rámjött a pisilhetnék, csak forgolódtam azon az amúgy is nyikorgós ágyon, amit nekem se volt jó hallgatnom. Mariska óvónő nádpálcájával fel-alá sétált az ágyak között, s a rendbontókra suhintott. Mielőtt megszólalhattam volna, rám húzott egyet, közben emlékeztetett arra, mit kellene csinálnom forgolódás helyett. Nem sokkal később újra rám húzott, kicsit erősebben, bár az első se volt álmosító. Közben úgy mondta ki a vezetéknevemet, mást nem is, hogy szinte megbénult a nyelvem a szégyentől, nem tudtam előhozakodni a pisiléssel. Sokáig nem mozdultam, aztán próbáltam a forgolódást lassítva végezni, de a súlypontáthelyezés pillanatában minden addigi nyikorgásnál nagyobb zaj keletkezett. Az inger elviselhetetlenné vált, végre sikerült kinyögnöm, hogy WC-re kell mennem. Mariska óvónő azt mondta: ha nem pisilek, nagyon megver. Aztán következett a vezetéknevem a már ismert tónusban. Bekísért a WC-be, szorosan mögém állt, és várta velem együtt a produktumot, ami csak nem akart megjönni. Fogadkoztam, hogy mindjárt jön az, amire várunk, de csak nem jött. Mariska óvónő többször orrba vágott. Eleredt az orrom vére. Nem gondoltam, hogy az orrvérzés ilyen sokáig tarthat. Lehet, hogy összefügg az orr mérete az orrvérzés idejével? Amíg a WC-ben a vérzéscsillapítással foglalatostoktunk, Mariska óvónő többször értésekre adta, mi történhet velem, ha bárki, de főleg a szüleim tudomást szereznek arról, hogy miért lett vérfojtos az ingem. A szüleim tudomást szereztek, mert elmondtam. Apám beszélt másnap a hölgygel. Nem történt velem semmi. Nyilvános WC-ben tizenhárom éves koromig, az első korszósor elfogyasztásáig nem tudtam más jelenlétében vizelni. Úgy hallottam, ez a probléma előfordul Mariska óvónők nélkül is.

Nem tudom. Sok történet van. Ezt a vezetéknevet is sokféleképpen ki lehet mondani. Gyerekkoromban nem igazán szeretettette meg velem a környezetem. Persze az is közrejátszhatott, hogy a magatartásom nem volt kifogástalan. Itt születtem, így hívnak. Szeretnék érthetően, helyesen beszélni az anyanyelvemen. Apám soha nem ösztönzött arra, hogy sokacul tanuljak. Néhány szót megjegyeztem, de nem tanultam. Sokáig

TÚLMENT (HARMINC MÉTER)
meditációs objektum
Fotó: Révész Róbert

komolyan gondoltam – szintén egy gyermekkori élményem kapcsán –, hogy talán nincs is addig értelme más nyelvet tanulnom, amíg nem tudom, hogy mit mondjak az anyanyelvemen, persze ez egy marhaság, hiszen nem csak arra való a nyelv, és egy másik nyelven is meghallhatom azt a mit is. De sokáig ezt komolyan gondoltam.

Elmondanád ezt a gyermekkori élményedet?

Igen. Nem tudom hány éves lehettem, amikor szüleim vásároltak egy tv-t. A tv üzembe helyezésekor egy bácsit lehetett látni a képernyőn. Kiderült, hogy hét nyelven beszél. Kíváncsivá tett, vajon mit tudhat a bácsi, ha hét nyelven is mondja. Leültem anyám mellé. Izgatottan, csendben figyeltem. Sokáig hallgattam. Ugyan nem értettem mindent, amiről beszélt, de valamiért biztos voltam benne, hogy ez a bácsi hét nyelven hazudik. Úgy tűnt, ő maga nincs összhangban azzal, amit mond. Más áradt belőle. Ez megcáfolhatatlan benyomásként raktározódott el bennem.

Volt egészen korai, meghatározó olvasmányélményed? Ami által egészen más megvilágításban láttad magadat és a világot?

Nem emlékszem olyan egészen korai meghatározó olvasmányélményre. Az már világos volt, hogy a felnőttek világában hazugságok vannak. Nem tudtam arról a megállapításról, mely szerint a szocializmusban egy nagy közös börtön van, a kapitalizmusban meg mindenkinek lehet sajátja, de a Szabad Európa rádió körüli sutyorgásokból elég korán egyértelművé vált, hogy az egész országban, és a szoc. tömbben hazugság van, a hazugságok mögött félelem, és a félelmet kiváltó legfőbb okok a szabadság vagy az élet elvesztése. 56-ról mindenki tudhatott. Nekem és osztálytársaimnak az úttörőegyenruhás, rövidnadrágos tanár bácsik, miniszoknyás tanár nénik példamutató masírozásaikkal kifejezetten szórakoztatónak tűntek. Kisdobos jelöltként ebből főleg az jött le, hogy ezek itt hülyéskednek, de közben egyáltalán nem örülnek ennek, sőt egymás előtt szégyellik, láthatóan pirulnak. Vörös nyakkendősen – a pirulás egyik lehetséges okán túl, mármint, hogy egy hurkás lábú „pajtás” tanár néninek a miniszoknya nem előnyös – a leggyengébb felfogású gyerek is tudhatta, hogy ezt a pajtásosdit a tanárurak és hölgyek, kimondatlanul ugyan, de parancsra végzik, engedelmeskednek, és erre bennünket is meg kell tanítaniuk. Visszatérve a kérdésre, életkoromnak megfelelően találkoztam a mesékkel: Magyar népmesék, Grimm testvérek, Lafontaine meséi, stb. Újmohácson nagyanyám esténként bibliai történeteket olvasott fel. Ahogy megtanultam olvasni, tulajdonképpen mindenbe beleolvastam, amit találtam a könyvespolcainkon, bár az egy szegényes könyvtár volt. Karl May *Nagy indiánkönyvét*, Dickenst, Móra Ferencet, Fekete Istvánt, Jack Londont, Weöres Sándort, Rejtő Jenőt nagyon szerettem.

Az iskolában milyen „útravalókat” kaptál?

Amikor anyám kérdezte, hogy hol tartunk olvasásból, azt hazudtam, hogy már szótagolva egybeolvasunk, előrébb lapoztam a könyvben, és kérésére hibátlanul sikerült is felolvasnom azt, ami ott állt, de ezt a türelmetlen produkciót leszámítva semmilyen kimagasló teljesítménnyel nem dicsekedhettem. Nagyon szerettem az irodalmat, a verseket, a történelmet, az ének, rajz, élővilág órákat. Igaz, apám egyszer, amikor preparálnom kellett volna lepkét vagy cserebogarat, akkor azt mondta, hogy nem baj, ha nem csinálom

meg, az sem baj, ha egyest kapok, csak gondoljak bele, mi lenne, ha mindenki megcsinálná, felbomlana a biológiai egyensúly. A gyakorlati órákat is szerettem, de az addig előttem sem ismert gépiszonyommal ott kellett szembesülnöm, aztán küszködnöm azzal. Nem értettem, hogy miért kell fűrőgép, ha van furdancs, amit az ember kézzel hajthat. A gépektől sokáig tartottam, a telefontól is. A hangjukat sem szerettem. Megtanultam kezelni a gépeket, de csak, mert így kompenzáltam a félelmeimet. Kerékpározni is csak kb. tizenhárom éves koromban tanultam meg. Nem sokkal azelőtt, hogy letettem és megszereztem a segédmotoros kerékpárvizsgámat, jogosítványomat, de azt is csak azért, mert szégyelltem magam, hogy mennyire nem érdekel, és nem akartam kilógni a többiek közül. Verhovinamopeddel később – vagy mikor? – mentem is egy kört, aminek nem lett jó vége, mert kétszer estem el vele, és valami deformálódott is a járgányon.

Színházcsinálással is foglalkoztam, volt egy irodalmi színpad, aminek működése nem merült ki a kötelező ünnepi mappásosdiban. Ja, és ott találkozott először – véletlenül – a könyököm az egyik hirtelen nő már nyilvánvaló kerektségével, és bevallom, hogy pirulva, de mert mindkettőnknek tetszett, ismételtgettük is azt a titokzatos véletlent.

A kötelező orosz nyelvtanulás sajnos nem mélyítette el bennem annak maradandó tudását, pedig milyen gyönyörű az a nyelv is. Nekem a *Lenin és a kisfiú* története – az azt átható ismerős motívum által – kifejezetten tetszett. Tényleg hihetetlen, hogy ma is ott fekszik abban az üvegkredencben, sőt újra ki is glancolták.

A költészet, az irodalom, a művészet és a színház iránti szeretetem ott alakult ki, amihez persze azért az otthoni szegényes könyvtár is hozzájárult főként Ady, Radnóti, Petőfi, József Attila kötetivel.

Vannak-e emlékeid olyan emberekről, akik valamiért fontossá váltak a gyerekkorodban?

Boda bácsira emlékszem, akiről az emberek úgy gondolták, Ő az a bolond, akivel lehet szórakozni. Ő volt a kukorékolós ember. Volt egy kézikocsija, amire rá volt festve nagy fehér betűkkel: „Boda lada”. Mindig ezzel járt a várost, ebbe gyűjtögette a papírt, a vasat, amit elvihetett a MÉH-be. Nagyon sok gyűrűt és nagyon sok karórárt viselt mindkét kezén. A rendszeres guberálástól körmei és a körömágyak elfekedtek, a rézgyűrűk oxidálódása majdnem teljesen zöldre festette az ujjait. A karjára csatolt órák azokat az időpontokat mutatták, amikor a szerkezetek felmondták a szolgálatot. Ha Boda bácsit arra kérték, hogy kukorékoljon, akkor azonnal, vagy rövid rábeszélés után a szájához emelte mindkét kezét, talán azért, hogy a keletkező hangot a levegő szabályozásával az igazi kukorékolás illúziójához közelebb segítse, vagy egyszerűen csak a hatás kedvéért. Ilyenformán egészen hosszú, és az eredetihez nagyon is hasonló kukorékolást hallatott. Gyerekként úgy láttam, Boda bácsi tisztában van azzal, hogy kinevetik, megvetik, de láthatóan ez egyáltalán nem zavarta, vagy legalábbis nagyon jól leplezte, sőt mint valami titkot tudó, ő közben a rajta gúnyolódókon derült. Emlékszem, egy napon a piac előtt ismét arra kérték, hogy kukorékoljon. Boda bácsi azt mondta, most nem, ma nem kukorékolok. De hát miért nem kukorékol? Azt válaszolta: ma nem kukorékolok, ma meghalt a fiam. Miért, hogyan halt meg a fia? Megállt a szíve, mondta könnybe lábadt szemekkel. Á, nem állhatott meg a maga fiának a szíve, a maga fiának nem is volt szíve. A piaci hallgatóság, mint máskor, kórusban röhögött. Boda bácsi, akit soha nem tudtak derűs kedélyében megingatni, keservesen sírt, potyogtak a könnyei, közben akadozó hangon, szinte külön – külön, szavanként nyögte a hallgatóság felé: a...fiamnak...volt...szíve...nagyon...is...nagy...szíve...volt.

Boda bácsira gyermekként úgy gondoltam, ő az a bácsi, aki tudja, miért kukorékol.

Emlékszem egy hölgyre, akit az emberek Toszó Marinak neveztek. Azt mesélték róla, valamikor gyönyörű nő volt. Dombóvár város központját a Napsugár áruház, a Mozi, a Hotel Dombóvár, az Omnia presszó (a „beton”) és a buszmegálló köre alkotta. Toszó Marit gyakran lehetett látni, nemcsak este, amint a buszmegállóban várakozik fehér, testhez simuló dzsörzé nadrágjában, és valami hasonló anyagból készülhetett a fehér blúz is, amit fölötte viselt. Kis retikül a vállán, a lábán magas sarkú cipő. Nagyon sovány nő volt aránytalanul nagy mellekkel. Vastagon púderezte és rúszozta magát, ami – ha beszélt – a majdnem középen hiányzó fog helyét éppen, hogy hangsúlyosabbá tette. Télen is gyakran viselte óriási napszemüvegét. Azokat, akiről úgy gondolta, hogy valamit akarhatnak tőle, rekedtes hangján, általában túlzó, erős teatralitással szólította meg. Szájából nem vette ki talpas cigarettafűjét. Közben kacér pózban, csípőre tett kézzel – a retikül súrolta a combját – negyven kilóját billegtetve magas sarkú cipőjében állva. A megszólítás lényegre törően rövid volt: – Mi van kishurkám? Egyetlen válasza emlékszem homályosan, ami célzás volt arra nézve, hogy az a kishurka iszonyú pusztítást vinne végbe a Toszó Mari hanyatló üzletvitelében. Amire Toszó Mari az ittas, alkalmatlan ügyfélnek karmolásokkal, a retikült ütlegezésre használva, és korántsem választékos szidalmakkal reagált. Kisebb csődület keletkezett a buszmegállóban. Végül úgy szedték le a Toszó Marit arról a félálult *elvtárs munkásőrüriemberről*. Bennem valami megmagyarázhatatlan kíváncsiság figyelte azt a Máriát, aki sokkal előbb volt azoknál, akik szemében ő többnyire csak megvetést, lenézést, felháborodást érdemelt.

Most hirtelen ők jutottak eszembe a gyerekoromból Dombóvár kapcsán.

Mohács-szigeti emlékeid?

Mohács szigeten élt édesanyjával Gyurók Gyura. Az ő családjuk is megtapasztalta, hogy milyen a háborúban nélkülözni. Talán ezért – vagy, mert Gyurók Gyura számára minden jel arra utalt, hogy a háború bármelyik pillanatban újra kezdődhet –, amiről úgy gondolták, hogy a háború kitörésekor elengedhetetlen a háznál, azt mind felhalmozták. Az ágy alatt teli kosarak álltak. Egy kosár tele dobozos gyufával, egy kosár só, egy kosár cukor, egy kosár liszt, stb. Gyurók Gyura nyáron klót gatyában, trikóban, fekete gumicsizmában járt. Hűvös időben munkásruhában, svájcisapkában, gumicsizmában, esetleg pufajkában. Más öltözkében sohasem láttam. Orrhangon beszélt. Folyamatosan mondta a magát. Mindig haragudott valakire, a szavaiból arra lehetett következtetni, hogy a háborúval perlekedik, a háborúra haragudott...

A Gajdos bácsira emlékszem még. Teheneket tartott. Nagymamám gyakran küldött engem a tejért. Egyszer, amint megyek éppen, már az útról hallok, hogy keservesen sírnak a tehenek. Köszönök hangosan az udvaron, senki nem válaszol. Bemegek az istállóba, látom ám, hogy a Gajdos bácsi ott fekszik egy szénakupacon, de úgy, mint aki elzuhant, hason. Mellette hevert a kalapja. Megint köszönök. Nem mozdul. Szólitgatok, csak nem reagál. Szaladok vissza nagymamámhoz. Mondom: mama, nem tudom, mi lehet a Gajdossal. Ott fekszik az istállóban. Lehet, hogy rosszul van, a tehenek meg bőgne, elmaradt a fejés. Nagymamám azt mondja, inkább talán sokat ivott a Gajdos bácsi. Azért sietve mentünk, de mire átértünk, már ott botladozott a tehenek között a fejőszékkel meg a vödörrel a kezében.

Sokszor adott ingyen aludttejet, volt, hogy ötliteres dunsztos üvegekben cipeltem haza őket, háromszor kellett fordulnom. Sokszor mulasztotta el a tejleadást.

I.-re, meg egy közeli hozzátartozójára, P.-re emlékszem. Hasonló életkorúak, kb. 7 évesek lehettünk.

Emlékszem, hogy I. szégyellte P.-t szellemi fogyatékosága miatt, nem értettem miért, nekem, ha nem mondja, fel nem tűnt volna. Elmentünk így hármasban, engedély nélkül a Dunára fürdeni, pedig akkor még egyikőnk sem tudott úszni. A Duna éppen áradt. Agyagos és lejtős partszakaszt kerestünk, hogy egy öt-hat méteres fenéknyomvonalon csúszdát alakítsunk ki. Nagybátyámtól tanultam, hogyan kell azt elkészíteni. Meglocsoltuk az adott szakaszt. A víz alól vett agyagbombákkal megdobáltuk a part felső részét. Ha kellett, a csúszda teljes hosszában vezető töltésecskéket tapasztottunk a pálya két oldalára. A csúszda alját úgy képeztük ki, hogy kis emelkedőben végződjön.

Ezt az ugratót már nem kellett volna megcsinálnunk. Ti. az történt, hogy az emelkedő egyre beljebb ugratott bennünket a parttól. Közben persze már a vízszint is emelkedhetett. Utánam éppen P. következett. Amikor lecsúszott, én még bent álltam a vízben, a csúszda aljánál. Ez volt a szerencsénk, mert P. befelé sodródott. Felém nyújtotta a kezét. Sírásra torzult arccal mondta, hogy nem ér le a lába. Kinyújtottam a kezemet, így éppen elértem az ujjhegyemmel az övét, a másik kezemmel el kellett engednem a partot, amibe kapaszkodtam, hogy azt a kis mozdulatot megtehessem, amivel egy hajszálnyi húzómozdulatot kifejtethetek. Megtettem. Én is befelé kezdtem sodródni, és az én lábam sem ért le. Ugyanakkor a kifejtett húzóerő, és az általa keltett parányi hullám valamiért pont akkora vízmozdulatot adott, hogy újra talajt érezhettem a lábam alatt. Meg tudtam tehát újra kapaszkodni. A másik kezemmel elérhettem a felém lebegő P. kezét. Kihúztam a partra. Nagyon megijedtünk. Szótlanul siettünk hazafelé.

Emlékek a sokac nagymamáról...

Egyszer hallom ám, hogy nagyanyám kétségbeesetten kiabál: Zoliiii, Zoliiii, mintha valami tragédia történt volna, rohanok ki a ház elé, kérdezem mi történt, mi a baj? Azt mondja: jaj nagy baj van, nem találom a botomat, jaj hol lehet a botom, hova tettem a botomat? De közben hihetetlen fürgeséggel rohangu fel-alá, össze-vissza. Mondom, de minek magának a bot, hát olyan ügyesen mozog, mi szükség arra a botra? Ja, nem azért kell, csak nem tudok felállni anélkül, mondja.

Nagyanyám úgy emlékszem, akkor már egyedül élt. A városban vásárolt egy kutyát. Egy barna tacsót. Úgy hívta, hogy Tomi, Tamás. A kutyát bevitte a szobába, és onnantól ott lakott vele. Kérdezem a mamától, hogy fél, vagy ennyire egyedül érzi magát, azért viszi be a szobába a kutyát? Azt mondja erre: nem, ez szobakutya. Ezt úgy vásároltam, hogy ez egy szobakutya. Egy kartondobozból készítette el az alvóhelyét, szépen kibélelte pokróccal. A kutya annyira nem mozgott, annyira nem járt ki sehová, nem is tudom, hogy intézte a dolgát, tulajdonképpen belehízott abba a dobozba. Tényleg ilyen kocka alakú volt már, és megvetően nézett arra, aki elhaladt a doboza mellett. Emlékszem nagyanyám állandóan dicsérte a Tamást, hogy milyen okos, milyen szófogadó. Nagyon szerette. Aztán amikor egyszer elfogyott a nyugdíja, és nem tudott vásárolni a kutyának csirkeszárnnyal, vagy valami mást, amit a kutya már elvárt tőle, akkor ő zsírral próbálkozott. Nem tudom, mi sült abban a zsírban, azt kente a kenyérre, és odatérdepelt a Tamás elé. Hízelegve mondta a kutyának: egyél Tomikám, kicsi kutyám. A Tamás lenézően, arisztokratikus lassúsággal és undorral fordította el a fejét. A nagyanyám térdepelve toporzékolt, megragadta és rázta azt a szerencsétlen kocka alakú szobakutyát. Így kiabált vele egy ideig. Amikor lecsillapodott, újrapróbálkozott, kétszer-háromszor ismétlődött meg ez a ceremónia sikertelenül. Nagyanyám akkoriban már annyira feledékeny volt, hogy nem tudta, adott-e aznap enni a Tamásnak. Túl is etette. Így aztán gyakran fordultak elő ilyenféle jelenetek.

Történt egyszer, hogy nagyanyám nem találta meg a fogsorát. Rémműlten kereste össze-vissza. Mondta nekem is, segítsék megkeresni, mert így éhen fog halni, és akkor kerestük sokáig, hiába. Ő három nappal

később még mindig kereste, de akkor már meg volt győződve arról, hogy a Tamás vitte el. Kérdeztem tőle, hogy de miért vitte volna el a Tamás? Mit csinál egy ilyen műanyagdarabbal? Az ételszag miatt – mondta ő.

Mesélték, hogy aztán csináltatott magának egy új protézist, de az meg annyira nyomta az ínyét, hogy diótörő kalapáccsal apró darabokra törte, közben azt kiabálta: majd csinálnak másikat, elég rá a nyugdíj.

És mit dolgozott? Miből élt?

Amíg nem államosították a földet, addig megtermelték, amire szükségük volt. A fölösleget nagyanyám piacra vitte. Állatokat is tartottak. Később nyugdíjasként is piacozott, mindig volt valami, amit vihetett oda: dió, gyümölcs, hagyma, virág, stb. Ha a ház körüli munka és a föld engedte, akkor napszámba járt. Télen sokac ingeket hímzett, azokat vásárba vitte Pécsre, Harkányba.

Nem volt állandó munkája?

Nagyanyám nem fogadta el, hogy elvették a földjét, sem azt, hogy termelőszövetkezetben kell dolgoznia, a dédi mama ment el helyette. Nem is lett volna nyugdíja.

De ő beszélt sokacul?

Igen.

Folyékonyan?

Igen.

És édesapád is?

Igen. Pécsre került a tanulmányai miatt, aztán Dombóváron telepedett le, éppen ezért csak akkor beszélte az anyanyelvét, ha szüleihez hazalátogatott. Gyerekkorában szerbhorvát nyelvű iskolában tanult. Amikor Jugoszláviában járt, mindent megértett, de azt is tapasztalta, hogy miben különbözik a sokacok által beszélt nyelv az ottanítól.

Téged megtanítottak sokacul?

Nem.

Miért nem?

Ma sem tudom. Mintha valami ok nélküli szégyenérzet munkált volna a mélyben. De nem tudok a kérdésedre válaszolni. Tetszett a nyelv. Szerettem volna érteni azt, amit a nagyszüleim és az ott élő emberek beszélnek, de valamiért mégis így alakult. Néhány szó azért bennem van. Talán, mert nem ott

éltem, és a nyarakon kívül csak a busójárás időszakában látogattam a szigetre. Nem mondtam le arról, hogy megtanuljak. Több nyelv is van, ami érdekelt, ez egyelőre várat magára.

Mennyire érzed Dombóvárt otthonodnak?

Dombóvár?

Igen. Dombóvár, Mohács... Van-e olyan város, amire azt mondanád, hogy az az otthonod?

Tizennégy éves korom óta nem élek Dombóváron. Mohács-sziget is megváltozott, de az atmoszféra megmaradt. Nem mindenütt tűntették el a „vad” partszakaszokat, de sok helyen vágtak ki fákat, és azokon a területeken egyforma csemetéket ültettek. A környéken kísérleti fűrészeket végeztek, és építettek egy kőgátat is, mire a kerekcsutakban szinte teljesen, a holtágban meg időről-időre elapad a víz. Sokan asszonykákkal még lehet találkozni. Ahogy az öregek elmennek, a fiatalok főleg Mohácsra vagy Pécsre költöznek. A szigeti házakat elsősorban nyaralási célra vásárolják. A vásárlók különös gonddal alakítják át a Dunától alig száz méterre álló kandai házakat, és helyezik el az udvar közepén kialakított kis fürdőmedence köré – látni ilyent – a muskátlikkal bélelt vagy szegélyezett régi használati tárgyakat, alkatrészeket, úm.: köcsögök, fagereblye, kocsikerék, talicska, mosóteknő, stb.

Nagyszüleimtől Gajdos bácsiék vásárolták meg a kandai házat, ami csak néhány lépésre állt a töltéstől. Kertjével, gyümölcsfáival, potyogtatós véccéjével, a fészerral, a disznó- és tyúkóllal, udvari kemencéjével, kiskonyhájával, sok kis szobájával, üveges verandájával számomra mindig tágas és gyönyörűsége volt. Nyaranta később is ellátogattam a házhoz. Láthattam, amint az udvart és a kertet ellepi a gaz, és azt is, hogy a valamikori szobákban tehenekeket tartanak. Néhány évvel később Gajdoséktól, a már akkor teljesen lepusztult házat egy holland házaspár vásárolta meg. Nem emlékeztem a régire, de rendbe hozták. Nagyszüleim a kandai ház eladása előtt, már nyugdíjasként kezdtek építkezésbe. Mielőtt az újmohácsi ház úgy – ahogy elkészülhetett volna, nagybátyám huszonegy éves korában, nagyapám nem sokkal később meghalt. Nagyanyám sok éven át élt még abban a házban, szigeti asszony lévén, érthető módon nem akart Dombóvárra költözni, még a téli hónapokban sem. Amikor azzal a diótörő kalapáccsal szétverte a protézisét, talán önmagára sújtott akkor, és arra a számító sunyiságra, ami az újmohácsi házba költözött az ő kórházba kerülésével.

Néhány évvel ezelőtt egy cellire a következőket írtam. Mindez néhány napja hatóságilag érvénytelen, de a kérdésekre ide kívánczok:

A Vasas Szent Péter utcában sétáltam. Itt kellene lennie a huszonhármasszámú háznak. De nincs itt, csak egy üres telek. A személyigazolványomban ez a cím van bejegyezve állandó lakóhelyként. Itt sohasem laktam. Bejelentkezéssel kb. tizennyolc évesen B.-nek – állandó szegedi lakosként – keze lehettem. A tény, hogy lakóhelyem egy üres telek, furcsamód megnyugtató: a lelkiállapotom, ha áttételesen is, de legalább hatóságilag helyesen van dokumentálva.

Ha nincs olyan város, ahol otthon érzed magad, akkor idegennek érzed magad mindenütt?

Annyira vagyok benne, amennyire hordozója is vagyok az otthonnak, ez a külső-belső tanulás, ajándékozás kérdése is. Ha költöznék valahová, költöztetném magamban azt. Itt születtem, itt akarok élni. Na most ez a

ÁTKOZOTT TÖRTÉNET

Perovics Zoltán

Fotó: Révész Róbert

magam tökéletlenségéből is adódik bizonyára, ahogy itt beszélni próbálok erről. Vajdasági barátaim nagyon jól tudják – pláne, hogy az elmúlt évtized történései ott ismét erről szóltak –, hogy a nacionalista idiotizmusnak soha nincs köze sem otthonhoz, sem hazához, sem néphez, sem igazsághoz. Alapállásom az ember, az emberség. Az ember, akinek bázisa az egész emberiség. De ez nem lehet póz, sem képmutatás, sem sunyiság, sem intézmény, mert nem tud intézményesülni. Az ember nem intézmény. Az ember tud intézményt csinálni, de az intézmény nem tud embert csinálni. III. tud csinálni: fiktív micsodát. Az ember csinálja, amit csinál. Mit? Szegényes megfogalmazással: az egészből/egészre gondolást/csinálást. Az egészről tudva, a maga belső világait, a többi más világokra való nyitottságával művelve: világol. Legalábbis erre az alapállásra mondtam igent, amit újra és újra megkérdőjelezek. A megkérdőjelezett alapállásmondások/válaszok által építhetem az otthont, az országot, a hazát, szabadon, szabadságomban, a másikat tiszteletben tartva. Ha nem ebből az alapállásra kérdezéssel csinálnám, akkor elárulnám a családomat, elárulnám a szülőföldemet, de ezt az egész sárgolyót, a kis és nagy világokat is, az itt élő embereket, és elárulnám a határokon túl élő embereket, magyart és nem magyart egyaránt. Ugye a nap a sugarait nem szelektálva küldi a földre, nincsenek hátsó gondolatai. Ha valaki alapállásában van akadályozva, az alapállás van elárulva, pontosan annyira, amennyire azzal egy. Az alapállás az egészben, az egészből azért örök, mert az egész nyugszik rajta, ill. abból cselekszik. Ezért van állásfoglalás, ha tökéletlenül is, de van, és ha nem zárt a szó, akkor az teljesedik. Mert ott lehet a kérdés, ahogy a válasz is. Van, amihez nem tudok, és nem is akarok alkalmazkodni. Ugyanakkor tudom, hogy nem vagyok egyedül ezzel, létezik egy láthatatlan közösség, az irántuk való rokonságérzetből fakad ez a tudatos/ösztönös irányultság.

Ezt a közösséget keresed vagy tudod, hogy van valahol?

Az Eszme-időben. Itt. A találkozásban. De vannak olyan emberek is, akik nem élnek már: festettek, vagy írtak, vagy építettek, zenét szereztek, valamit hagytak maguk után – mondjuk egy cipőkészítő, néhány pár cipőt –, ami bizonyosság arra, amire gondolok. Vannak, akik nyom nélkül mentek el, ismeretlenek, de hordozták... pl. a magyar népmesékben...

Ez egy szellemi rokonság?

Az igent méltatlanul mondanám, de ilyesmi, ilyesmi. Tökéletlenségemben van egy ilyen irányultság. Annyiban irányból levés, amennyiben megvalósul.

De most ebben a melankolikus színezetű lendületben beütöm a gongot, vagy ahogy Johanna fogalmaz: bimm-bamm.

Képzeld, mostanában Johanna rájár a piszoárra és ezt a félig állátszó műanyagtokban ülő zöld folyadékot – szagosító, vagy szagtalanító, vagy micsoda –, ezt akarná közelebből megismerni, és hát komoly és elmélyült beszélgetéseink ellenére az első figyelmetlen pillanatomat, pillanatunkat kihasználva megint oson, szalad, hogy azt onnan kiemelje, és nagyon elégedett, ha ez sikerül. Sőt, hát az elégedettsége rövest növekszik is, mert már tudja, hogy olyankor jön az üldözési jelenet, és egyik pillanatról a másikra az ő elégedettsége már ott zöldell a fehér szőnyegen, a szobánk közepén, mert ugye elhajtja azt a műanyag

micsodát, vackot. Na és akkor jön a hancúr, amit meg is érdemel az ilyen isteni, számító, szemtelen mutatványos, aki sikong és kiabál, és hogy elterelje a zöld elégedettséggel járó esetleges kellemetlen és unalmas beszélgetéseket. Mert már rutinos ebben, és nagyon jól tudja, hogy azt az izét nem szabad a piszoárból kiemelni, de ugye azért kiemeli, szóval tudja, hogy mit kell csinálni, mit is kell mondani, és akkor mondja is, hogy: cici, cici! Na de akkor már az anyja támadásba lendül, és négykézlábra ereszkedve mondja, hogy azt nem szabad, és akkor még nagyobb a visongás, meg a viháncolás, mert ugye akkor már a hancúr meg a dögönyözés van soron. És akkor ott a matracon bukdácsolnak egymáson, én meg ott bénázok azzal a műanyag darabbal meg a felmosófával, mert valójában az a szagosító roppant bűdös, és valamiért pillanatok alatt megtelik a szoba annak a valaminek a bűdös illatával. De hát az meg most perpillanat kit érdekel, főleg amikor ilyen emelkedett hangulat van kialakulóban. El is hajítom azt a felmosófát, és csatlakozom az előttem szólóhoz, hogy aszongya „azt nem szabad”, és akkor a rakás növekszik, meg a vihánc, meg az anci, meg az apci, és a cici már feledésbe is merült ilyen aktív komolykodásban, meg puszik, meg „nem szabadok” között. De amikor leizzad a csapat ebben az otthoni viadalban, azért azt a zöld vackot, ami nyomot hagyott lent és fent, azért még szóvá tesszük, azt azért még felmutatjuk, mint a tilosok egyikét. „Nagyon jó a dramaturgiai érzéke”, a Kavics fogalmazott így, amikor megtudta, hogy Johanna az ünnepek első napján két lábon is kipróbálta a világban való tartós közlekedést, vagyis csupa figyelmesség, mert megoldotta és megajándékozott bennünket önmaga közlekedésével is. Tehát ismétlődik újra a dolog, azzal a zöld szagostrutymóval, de akkor már ezt a kis hölgy úgy intézi, hogy a „cici, cici” épp szopi időre is essék. Na most, a balanszok ilyenfajta fecsegésigénye innen is támad, hogy pl. ez az otthon a másik otthonban is otthon legyen.

Amikor elkerültél Szekszárdra, el a családi háztól, akkor milyen élményeket éltél át?

Szekszárdon szereztem meg a Szerszámkészítő szakvizsgát az „505”-ösben. Közben valamelyest csökkent is a gépiszonyom.

Ott ismerkedtem meg Sárvári J-vel. Barátság alakult ki közöttünk. Sokat beszélgettünk irodalomról, költésztől, zenéről, művészetről, vallásról, politikáról és arról, ami körülvelt bennünket, amiről lehetett tudni, de amiről nem beszéltek. Együtt csináltunk előadásokat a kollégiumban. Közösén készültünk szavalóversenyekre. Közösén jártunk versmondó műhelybe, a szekszárdi Kísérleti Színpadba, hangversenyekre, koncertekre, filmmúzeumba, a Szászba és a Kispipa vendéglőbe. Együtt stoppoltunk: a Balatonra, Szlovákiába, Erdélybe. Hozzá jöttem először Szegedre is.

Emlékszem az első nap az osztályfőnök rögtön közölte, hogy aki itt elkezd a tanulmányait, az automatikusan belép a kiszbe, ellenkező esetben nem kezd el a tanulmányait. Ezt nem restelkedve, együttérzés nélkül mondta. Aztán szavazni kellett. Azzal a fiúval emeltük fel utolsó nap a kezünket, akit két-három héttel később, kábítószer ügyeire hivatkozva kizártak az intézményből. L-el gyakran találkoztam később is „gyanús, szoc. köz. ellenes körökben”. Később ezt egy nyomozótiszt le is olvasta a hátizsákomban talált fotográfiáról és az azt közrefogó, tiltott könyv tartalmából. A fényképen látható veszélyes személyeket kellett volna megneveznem, közben a könyv miatt már a közösség elleni izgatást emlegették. Szóval megilletődve attól, hogy milyen nagy embert akarnak belőlem itt csinálni, inkább csak úgy becézgettem őket a képen. Mire a nyomozó, aki azt hitte, nála van a humorérzék, megkérdezte, hogy szerintem tollas-e a háta? Én úgy, ahogy Hasek derék katonája tenné, meg is néztem. Dühös lett. Kiküldött a folyosóra. Aznap már nem kérdezett többet, de értésemre adta, hogy másnapra szerinte biztos eszembe

jut valami, különben kiraknak az intézményből, és bizonyára ezzel az osztályfőnököm is egyetért. Az osztályfőnököm, aki az elvtársa tollas hátán az előbb valami nagyon mulatságosat vehetett észre, egyetértett. Este beszéltem T.-vel, akitől a könyvet kaptam. Azt mondta, nyugodtan megmondhatom a nevét, elvégre ő is rajta van a képen, és a könyvet egyébként is egy vonatúlésen találta, ami persze nem volt igaz, de ami sajnos nekem rögtön nem jutott eszembe, hiszen az igazoltatás pillanatában egészen mással voltam elfoglalva. Nem rúgtak ki. T.-t meg se keresték, be se hívták. „Pártfunkcionárius az apja” – tudtam meg később. Arról nem T. tehet – gondoltam. Az a szerintem érdektelen könyv – akkoriban – vallásos szamizdatnak számított.

A vörös zárvány repedéseiben akadt tanár, aki 56-ot magánbeszélgetésében forradalomként emlegette, de csak a magánbeszélgetésében, már úgy értem, akivel egyáltalán létrejöhetett ilyen beszélgetés. De azért volt ilyen is. Egyetlen tanárra sem emlékszem, akivel őszintén beszélgetni lehetett volna olyan kérdésekről, amelyek foglalkoztattak – bármi másról igen.

Még nem töltöttem be a 18. életévemet, amikor Szekszárdról Szegedre költöztem, kifejezetten azért, hogy a Szegedi Egyetemi Színpad munkájában résztvehessek. 1983 óta kisebb megszakításokkal Szegeden élek.

És most? Térjünk rá a közelmúlt történéseire. 2003-ban az Urbán András rendezte Könyökkanyar c. előadáshoz te készítetted a díszletet. Nem jellemző rád, hogy más színház számára készíts díszletet. Miért döntöttél úgy, hogy együtt dolgozol Urbánnal? Szabadkai fellépéseket alkalmával ismerted meg őt és az Aiwát?

Hirtelen nem is tudom. Én a Wozzecket láttam először 92 –ben a Thealteren. A Wozzeck által találkoztam Andrással. Megrendítő találkozás volt.

A Wozzeck egy kivételes asszociációs gazdagsággal megkomponált, önmagát is író, a színházat is újratelemző, katartikus esemény, tragikus ünnep volt. Könyörtelen intenzitással szembesíthetett bárkit azzal, ami akkor már ott volt a robbanó Jugoszláviában, de arról is hírt adott, ami még csak rejtetten, csíraformájában ült a lelkekben, ami még jött, ami még következett: a táguló bugyrokra, az emberi nyomorúságra, a stációkra, a tébolyra, hosszasan sorolhatnám, mi mindenről. Ez a zsigerekből is jövő jóslat túllépett a színházon, mert nem azzal foglalkozott. Felhívta azt a bizonyos nem előjeltelen, nem minősítetlen valamit, amit az ember életében csak ritka, kivételes pillanatok tudnak.

András a Hamlet rendezése után éveken át nem csinált, nem csinálhatott színházat. A főiskolát is szüneteltette. A háború az Aiwások életútjába is beleszólt. Abban az ördögi szituációban dönteniük kellett: maradnak, vagy otthagyják hozzátartozóikat, barátait, szülőföldjüket.

Maradni kb. azt jelentette: bevonulni, és tudni, hogy vannak barátaim és ismeretlenek, akik ennek a hadseregnek ellenségeként a másik hadseregben fognak majd rám fegyvert, hiszen ők meg oda kaptak behívót. Én meg majd innen kellene, hogy löjnek rájuk. Legalábbis ezt várnák el tőlem, tőlünk valakik a nacionalizmus által is megszentelt zászlók alatt: gyilkosnak, öngyilkosnak lenni, az értelmetlen vérontást kiszolgálni. Vagy, ami semmivel sem hízelgőbb rám nézve, a bevonulást valahogy kijátszva – a borzalmakról tudva, mert másképpen lehetetlen –, a legrosszabbra is felkészülve, tehetetlen tanúként szemlélni azt, amire nem én mondtam igent.

Otthagyni kb. azt jelentette: katonaszökevénynek lenni. A következmény, hogy nem tudhatom, meddig nem térhetek, sőt nem is látogathatok haza. Ha idő előtt mégis megtenném, ha nem a határon, akkor egy igazoltatás során elkaphatnak, hadbíróság elé állíthatnak, és elítélhetnek, bizonyára, mint „hazaárulót”.

Az Aiwából sokan jöttek át. András ott maradt. Még a bombázások előtt találkoztam vele a zentai Mojoban. Sört ittunk és beszélgettünk. Akkor még egyáltalán nem tervezett előadást. A háború még nem múlt el. Illetve még nem lehetett tudni, hogy hol is tart. Azt mondtam Andrásnak, hogy ha eljön a pillanat – és remélem, hamarosan eljön, hogy már gondolhat előadásra –, akkor fogjon majd szavamon: mert örömmel csinálók az előadásához díszletet. Jó néhány évnek kellett eltelnie még, de eljött a pillanat, és szavamon fogott.

Jeles Andrással is dolgoztál az elmúlt években. Ennek az együttműködésnek az egyik emlékezetes pillanata volt a József és testvérei c. film és a Kaposvári Csiky Gergely Színházban rendezett Csehov-előadása, a Ványa bácsi. Te hogyan viszonyulsz a közös munkákhoz?

Amikor először láttam Jeles András egyik filmjét, közben és utána is, valami másként, mégis ismerősen-otthonosan mozgott bennem. Azt is mondhatnám, javult a közérzetem. Mintha ott belül valaki nagyon is

várt volna arra a másként mozdulásra, mert a hirtelen keletkező eufóriában már mondtam is: – igen ez az, itt van, azonnal utána kell nézmem annak, amit ez az ember csinált, eddig és most. Utánanéztem. Láttam a filmjeit, a főiskolás vizsgafilmjeit, és a Monteverdi Birkózókörrel készített színházi előadások dokumentációját. Olvastam nyilatkozatait, írásait. Ha valahol rendezett – ami sajnos csak ritkán fordult elő –, utána mentem.

Bennem tehát érlelődött az Andrással való személyes találkozás igénye. Rám nézve ez kötelező, vagy törvényszerű volt. Találkoztunk. Megajándékozott a bizalmával, nyitottságával. Együttgondolkodni a film látványvilágának megvalósításán – a megtiszteltetésen túl – számomra azt jelentette: ami itt és most kikerülhetetlen.

Emlékszem, Ágnessel szinte fuldokoltunk a nevetéstől, polyogtak a könnyeink, amikor felolvastam a *József és testvéreiből* a Tisza parton, a sárgán.

Még a Városi Színházban történt, hogy András, a *Színház a színházban /play Molnár/* c. előadás próbáján, egy véletlen folytán – majd azt a véletlent már reszkirozza –, figyelve az írásvetítő fényében álló fácska operafóliára vetülő rajzolatát, a hintán ülő árnyalakot, az üveglapra újbeggely odasímitott horizontot és a néhány csipet felhővel szegélyezett vörös korongot, váratlanul felnevetett. Mélyről jövően, jóízűen és harsányan töltötte meg a színházterem levegőjét az a nevetés: a *József és testvéreivel* kapcsolatban volt meg benne a sejtés: árnyképekben, árnyjátékkal kellene megcsinálni.

Andrással sokat beszélgettünk a filmről, már a *play Molnár* próbafolyamata közben is. A közös beszélgetéseken Czene Csaba és Nádas Bálint is részt vettek. Később Turcsány Villő és Babos Tamás operatőr is csatlakoztak a beszélgetésekhez. Nagyon sok kérdést, problémát és lehetőséget vetett fel az árnyjáték, árnykép és az infrakamera. A Csabáról el kell mondanom, hogy hihetetlen leleménnyel és gyorsasággal készített el bármilyen tárgyat, falrészletet, ablakmélyedést, tényleg nyugodtan mondhatom, hogy bármit, bármilyen formát, akármit, amire a forgatás során hirtelen szükség lett. A Bálintról – és más értelemben a Villőről – azt kell elmondanom, hogy a kísérletező kedve még az utolsó pillanatban is megvolt, mert ha egy tárgyról azt feltételezte, hogy annak rajzolata valamit tudhat és valamelyik képben helye lehet, akkor azt még az utolsó forgatási napon is ellenőrizte. Terveztünk, skicceket készítettünk – ami nekem ment a legkevésbé – a lehetséges segédeszközökről. Az írásvetítő fölötti felületmozgatással kapcsolatban merült fel nagyon sok elképzelés. Sok más mellett, pl. egy fahrt-asztalról, ami a forgatás során a táj és felhőrajzolatok egyenletes mozgatását tette lehetővé. De mondom, nagyon sok ötlet, elképzelés merült fel. Sok ötlet már az elején kiesett, mert az anyagi lehetőségek nem engedték meg a velük való foglalkozást.

A háttérrajzok kezelését, újrarajzolását Villő vette át a *play Molnár*ban. A kísérletezések még az előadás előtt indultak, ám a közben felvetődő ötleteket újra és újra megnéztük. Villő háttereket, tájrajzokat gyakorolt. A *play Molnár* után, azonban egy sokkal koncentráltabb kísérletezés folytatódott, újranézhattuk más szempontokat is figyelembe véve, hogy a különféle anyagok, viasz, hab, buborék, füst, folyadékok, zselék, termények, virágok, élelmiszerek, üvegek, törmelékek, fóliák, szövetek, csipkék, stb. hogyan viselkednek az írásvetítőn, és egyáltalán milyen a kivetített képük, színük, melyikkel és hogyan kezdhünk valamit. Közben a beszélgetéseken már nagyon konkrét elképzelések, tennivalók fogalmazódtak meg. Aztán hosszú várakozás következett, hogy elindulhatunk-e? Lesz-e pénz, vagy sem. Elindultunk. Nem kevés kockázatvállalással: annyiból, amennyiből.

Összetett és bonyolult, élő technológia jött létre, ami folyamatosan alakult és változott a forgatás során. Már az ötlet kapcsán, hogy árnyjáték és infra kamera, beugrott, hogy nem rég múlt százéves a film – sejtettem, hogy rendkívüli pillanatok következnek. Azok következtek. A nehézségek ellenére csodálatos volt a forgatás.

András minden egyes képet lerajzolt. Mindent átbeszéltünk. Pontosan lehetett tudni, hogy mi az, amit megközelítünk, de a végső kép minden esetben a meglepetés erejével hatott. Hiszen András szinte mindig kívárt, és beengedte azt a valamit, azt a tényezőt, ami a jelenet és a látvány végső egészét meghatározta. Esetleg egy oda nem tervezett, véletlenül bemozduló felületet – pl. üveg, folyadék, nagytőlencse, valami, vagy a felület által keletkező fényrajzolat módosulását, ill. a módosulás felkínálta lehetőségek azonnali áttekintését –, ami úgy járhatta át, úgy szólhatott bele a megközelített képbe, mint valami élő természeti jelenség. Hogy mondjam? Gyakran álltunk lenyűgözve a fólia előtt. Hihetetlennek tűnt az, ami ott létrejött, ami ott megmutatkozott, ami ott megtörtént. Az ott született, nincs mese.

Sok esetben kellett úgy exponálni, hogy egyetlen felvételen belül változott a kép fényértéke, mintha épp akkor kelne fel a nap, vagy tűnne el egy felhő mögött, de sokkal intenzívebb volt a differencia, mint normál fényviszonyok között, hiszen a fénymag a kamerával szemben helyezkedett el. Utólag hiába tűnik ez is evidensnek, ezt megbecsülni gyakorlatilag lehetetlen. Babos Tamás operatőrnek sikerült.

Andrásról ma sem gondolok mást, mint amit az utánanézés minden egyes állomásán gondolhattam, azt ugyanis, hogy hiteles ember. Nem is jön másból az, amit csinál. Ezt kevesekről tudom ilyen határozottsággal kijelenteni.

A Színház a színházban, a film, a Ványa bácsi jelenidejű számomra.

A 2004-es szegedi THEALTER-en az Ortopéd balansz. Ő, Szeged, Szeged! című installációd volt látható, amit kislányodnak és feleségednek ajánlottál. Mondanál-e erről valamit?

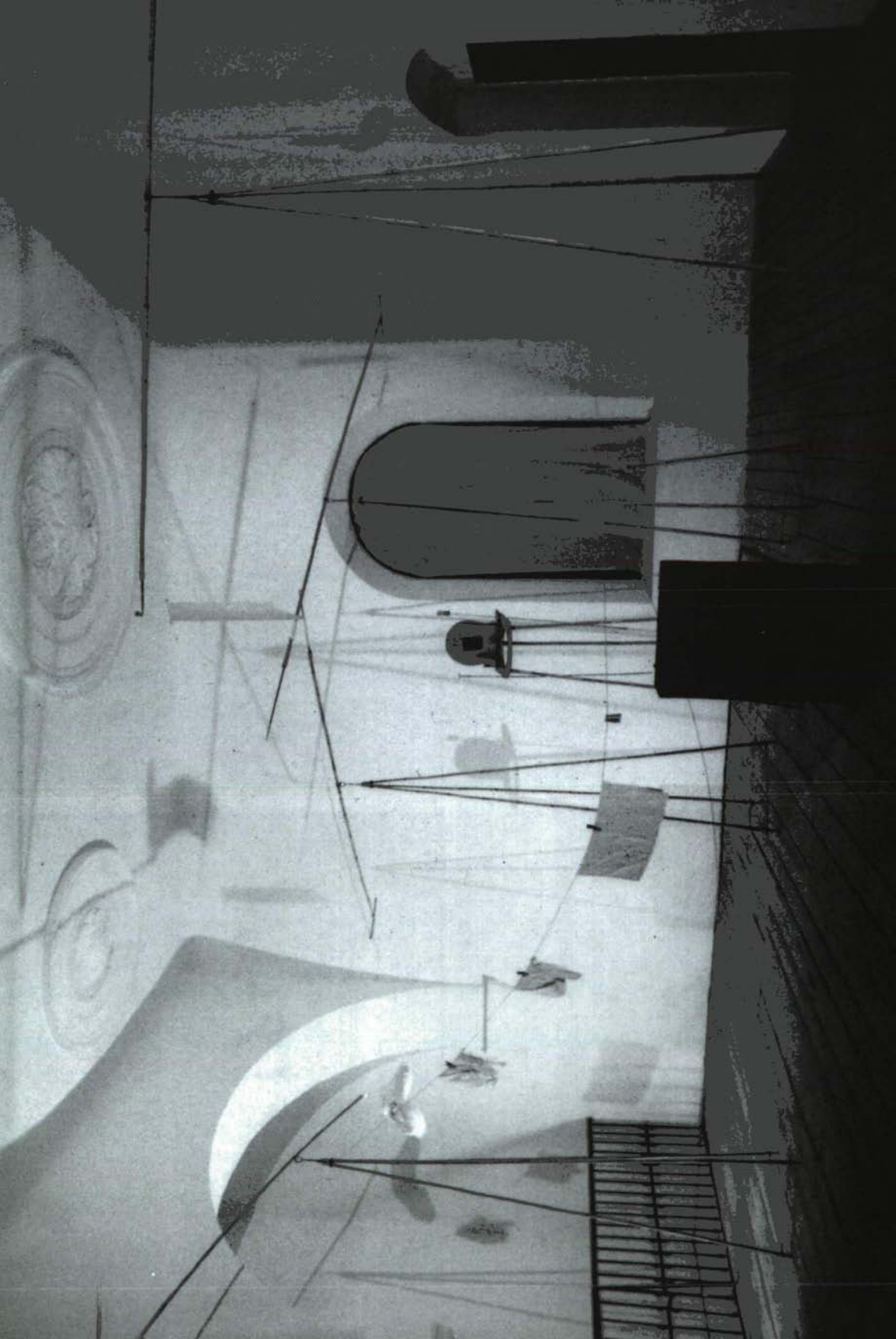
Régóta bennem volt egy kép arról, hogy különböző méretű és súlyú, egyensúlyozó testek állnak egy térben. A testek a legkisebb légmozgásra megbillenhetnek, megmozdulhatnak. A nagyon súlyos – esetleg mozdulatlan – balansz atmoszférája által tudja azt, amit a mozduló balansz. Mindkét esetben a passzivitás aktivitása érdekelt, mint aktív installáció.

Ő, Szeged, Szeged!

Elképzeléseink szerint: egy modellezés és kísérletezés indul el, ami egyben az új előadás kezdetét is jelenti, amit a találkozásaink és azok a történések írnak, amelyek külön-külön foglalkoztatják azokat az embereket, akik azt csinálják. Nekem is van néhány jegyzetem, történetem, képem.

Nem így történt!

Érdekelte volna, hogy a többieknek mi a véleménye, és hogyan viszonyulnak azokhoz a történetekhez, képekhez. A Thealterre azt terveztük, hogy minimum egy munkabemutatót tartunk. Arra az időszakra

ORTOPÉD BALANSZ

Fotó: Révész Róbert

készültünk. Abban is bíztunk, hogy esetleg a hellyel kapcsolatos problémák megoldódnak. Egyre nehezebb az embereket egy adott időszakra egyeztetni, különösen akkor, ha nem saját, független térben kell gondolkodnunk, ráadásul nem mindenki él itt Szegeden. Csak olyan térben lehet a folyamatos építkezéshez szükséges laboratóriumi körülményeket megteremteni, ahol a konstrukciókat nem kell mindennap lebontani. Nem robotolni akarunk. Ehhez nem kellene nagy hely. De nem csak a hely hiánya miatt nem kezdhettük el a próbákat. A városhoz megérkezett ugyan a nekünk szánt támogatás, de csak másfél hónappal később utalták a számlánkra. Amikor érdeklődtünk, azt mondták, nincs ott a pénz. Ott volt. Tehát csak három és fél hetünk maradt a Thealterig. Akkor döntöttem úgy, hogy legyen csak egy installáció. De azt hol csinálom meg? Arra gondoltam először, hogy az Újhíd szegedi oldalán, annak lábánál – közvetlenül a híd alatt – felépítünk egy nagyméretű fekete paszpárt. A paszpárt mögött helyeztük volna el a balanszokat a parton és a vízben, úgy, hogy a képkivágásban a vízfelülettel és a híd új-szegedi lábának közepére erősített fényinga képével együtt láthatók volna az érdeklődők a – paszpárt előtt berendezett – nézőtérről. A fényinga fordított képe is megjelent volna a mozgó, hullámozó vízfelületen, na és a vízen közlekedő járművek, valamint a híd alján fészkelő galambok. De erről le kellett mondanunk, mert különböző engedélyek beszerzése nélkül ott nem lehetett volna elkezdni a munkálatokat. Az engedélyek megszerzése pedig időigényes. Végül a Régi Zsinagóga karzatán állítottuk fel az installációt Filák Tamással. Francia Gyula ellenőrizte és rakta rendbe az inga kapcsoló-és vezetérendszerét.

Minden helynek van története. De nem minden hely olyan beszédes, gyönyörű, erős atmoszférájú, mint a Régi Zsinagóga. A hely atmoszférája és története kikerülhetetlenül hat arra, aki ott van. Velem is így történik minden alkalommal, ha a kiskapun belépek.

Nem is azt az installációt készítettem el, amit eleinte elképzeltem. A hely sérthetetlen. Minden pillanata beszél önmaga miéértjéről: akik által, amiért épült, és amire szolgál-„t”.

A tragédiára emlékezés tud a „t” betűk mögötti emberekről, a milliókról!

Áttételes jelenidő lép be velem a kiskapun, én vagyok a szégyen, kezemben a bambusz rudakkal, az installáció ortopéd lábaival, kezeivel, amelyek mutatják aztán ott fenn, hogy nem ők vannak, hanem az, *ahol* vannak.

Ortopéd balansz (meditációs objektum):

Középen bambuszlábakon álló véceülőke, nyitott, függőlegesen álló tetőtámlájára akasztott tükörrel. Az ülőke két szélén, egy-egy tűhegyen balanszírozó, függőleges nádpálca, a rájuk ültetett és azokkal együtt billenő borotvával, pamaccsal, cérnaszálakkal és borotvahabbal. Kétoldalt az ülőkét közrefogó, három egymásnak támaszkodó bambuszláb csúcsán keresztbefektetett balanszírozott bambuszkarok cérnaszálakkal. A karok kb. három és fél méteres magasságban billennek a véceülőke fölött, úgy, hogy az egyik cérnaszál az ülőke széléhez kötve – ráhagyással – lazán fixálja a passzív balansz karját. A másik cérnaszál az ülőke nyílásán átfűzve a fekete doboz ingájában végződik. Először csak az egyik balansz mozdul: a cérnaszál közvetíti az ingamozgást. A másik balansz karja csak az inga által mozditott kar ütközése által mozdul. A passzív kar mozgásba hozza a borotvát és a pamacsot balanszírozó nádpalcákat. Jobb oldalon is és bal oldalon is, három-három egymásnak támaszkodó bambuszláb csúcsán

keresztbefektetett balanszírozott bambusz. A jobb oldali balansz pólyát tart, kb. három méter magasságban. A baloldali bambusz mindkét végén kis orsó, amely végtelenített cérnaszálon két különböző hosszúságú tépelt véccépapírsávot tart, kb. huszonöt fokok szögben, három és fél méter magasságban. A háromszöget alkotó lábak között a pallón véccépapír tekercs áll. Az installációt szegélyező baloldali és a jobboldali balanszok egy madzaggal vannak összekötve. A madzagra a pólya alatt kis ingecske van felcsíptetve. Mellette jobbra egy másik. Majdnem középen pedig egy pelenka. Jobbra – közvetlenül egymás mellett – még két csíptető.

A véccéülőke alatt, ill. a bambusz lábak előtt a deszkapallókon fekete doboz áll. A dobozban fénymag leng jobbról balra, balról jobbra. Középen alul álló fénymag, amelyen az ingamozgást végző fénymag áthalad. A két fénymag találkozási pillanatában az ingamozgást végző fénymag fényereje felerősödik.

4D ultrahangfelvétel: Johanna szívhangját hallani a fekete dobozból.

Egy álomolvasat: A szív sötét kis kamrája. A szív egének centrumából láthatatlan szálon függő fénymag (mint egy csillag) emlékeztető ingája írja, a középen alul álló fénymaggal (mint egy csillag) pillanatról-pillanatra egyesülve, a testrészek parancsolatait. Az egyesülés pillanatában keletkező melegedés itt a szívben szüli az embert, pillanatról-pillanatra.

Igen, kislányomnak, Johannának és feleségemnek, Ágnesnek ajánlottam az installációt. A Johanna érkezését és fogadását kísérő öröm és hála folyamatosan, most is, akkor is ott volt velem az installáció alakulása közben. Naponta hozták az ebédet, és látták, ahogy a balansz egy-egy részlete, eleme a helyére kerül. Amikor elkészült, és az installáció elindult, Johanna sikongott, nevetett – sügött neki saját szívhangja –, tisztában volt azzal, hogy ő is érintett. Az ajánlás köszönet, hogy ők vannak nekem, és, hogy én lehetek nekik. Sok más mellett ők is írták az installációt bennem.

Utóbbi időben kevesebb időd volt a Metanoiára, a Túlment (harminc méter) c. előadás óta nem játszottatok. Az Ortopéd balansz a fesztivál buletinszövege szerint egy készülő előadás része. Mikor láthatunk újra titeket?

De hiszen tudod: Ez itt a taps helye!

(A sokszoros lapzártá-időmódosítás egyike után értesültünk arról, hogy a Metanoia nem részesült az éves működési költség támogatásában.)

ORTOPÉD BALANSZ

Fotó: Révész Róbert